

Landesbibliothek Oldenburg

Digitalisierung von Drucken

**I. N. J. Damnabilis Socinianismi Gangræna, h. e. De Sectæ
Socinianæ Natura, Autoribus, Antecessoribus atqve
Progressu Dissertatio Historico-Theologica**

Engelken, Heinrich Askan Engelken, Heinrich Askan

Rostochii, [1706]

VD18 13121898

Cap. II.

urn:nbn:de:gbv:45:1-13678

Verum postulatum illud iniquum est, quia ipsi Sociniani non solum Nosmet Aug. Conf. Socios, Lutheranos, bonam quidem cum pacem nostram; sed etiam eos, qui Reformati audire gaudent, contra eorum voluntatem scientes Calvinianorum nomine appellare consueverunt. Vid. *Wissowat. in narrat. compendiosam adjunctam Bibl. Anti-Trin. Sandii p. 212.* Solent hi homines communiter etiam appellari *Neo-Ariani & Neo-Photiniani.* Verum sicut posterius nomen satis conveniens est, ita prius non nisi in generalitate quaedam adhibere licet, cum per idipsum stricto sensu secta Socinianis contradistincta indicetur; qua de re post. De nominibus *Pinczoviorum & Racczviensium,* in ipsa quoque tractatione sequenti mentio occurret. Interim, cum hodie Sociniani sint notiores, ea appellatione interdum Anti-Trinitarii moderni generatim denotari solent.

CAP. II.

Sect. I.

DE SOCINIS.

§. I.

Cum a Socinis, prout audivimus, secta hæc merito denominetur, operæ pretium erit, in hoc *Cap. Sectionem I.* assignare eorum, quæ circa Socinos occurrunt, considerationi; deinde verò *Sect. II. de antecessoribus,* ac denique *Sect. III. de progressu* Sectæ damnabilis aliquid adducere.

§. II. Lælius itaque Socinus, qui *Fausto atque aliis ingredienda, quam postea secuti sunt, via Dux & Auctor exstitit* (cei loquitur *Eques Polonus, Auctor vite Socini* operibus ejus præmissæ, qui est *Samuel Przcovius,* juxta *Sandii Bibl. Anti-Trin. p. 123.*) *Mariani Junioris, JCTORum tunc Principis dicti, quemadmodum Familia Socinorum Principatum quendam in studiorum Juridicorum genere per aliquod tempus tenuit, atque Camilla, Pauli Salvetti, Nobilis magnaque in autoritate apud Florentinos cum gente suâ viventis viri, natæ filius fuit, Senensis Hetruscus, in lucem editus Anno 1525. A Patre studio dicatus juridico, humanarum legum scientiam ex ipsis divini Juris fontibus hauriendam sibi putavit, cui idem loquitur Polonus; optimo sanè instituto, siquidem Spiritum DEI in S. literis loquentem, quam rationem corruptam, in explicandâ ScripturâS, (quâ nunc potius depravavit,)*

vavit) audire maluisset. Verum quia non secus ac aranea venenum ex optimis collegit floribus; ea, quæ judicio ipsius perverso adversabantur, temerè rejiciendo, ipsasque scripturas ad instar nasi cerei contra naturam earum flectendo, hæresin confecit pessimam. Audiamus verba Equitis jamjam citati: Dum (Lælius) s. *litteras impensius evoluit, ait, deprehendit plurima ex iis, quæ vulgò receptæ sunt, Ecclesie dogmatis, divinis testimoniis (juxta mentem ipsius puta detortis) planè adversari.* Si causam quæris, audi ipsa sequentia verba: *idque tanto facilius (hæc de materiâ loquendo, rectius dixisset: unice) quod ex iis pleraque rationi quoque, & quæ nobis ipsa natura insevit, principiis, (scilicet per abusum rebus supernaturalibus, quæ rationem omnem transcendunt applicatis, cum ratio forum suum rerum nempe naturalium egredi nullo jure debeat) repugnarent.* Non destituit interim eum lingvarum originalium, Hebrææ atq; Græcæ, quin nec aliarum lucem interpreti largientium, cognitio, ut his subsidiis in gloriam DEI uti licuisset. Ingenium quoque ad res pertractandas tantum attulit, ut in admirationem sui doctos facile converterit, interque eos *Philipp. Melancthonem, quem communis Germania Præceptoris titulo decorare consueverunt, ceu ex commendatitiis abeunti datis literis patet; quandoquidem Philippus pro eo intercessit apud Imperatorem Maximilianum II. & Poloniae Regem Sigismundum, ut Venetiis legati ipsorum personam sustinere posset, ad consequendam ibi paternam hæreditatem, ceu videri potest apud Johan. Hoornbeek. in summâ Controv. lib. VII. p. 564. Pari ratione cum morum integritatis vitæque innocentia -- exemplar omnibus proponere audeat Faustus, in cit. Fragment. duorum scriptor. p. 782. A; sicut solenne est Socinianis suorum jactare pietatem, modo illa posset vocari verâ pietas, quæ non ex verâ fide provenit.* Ex *Zarnovecii libro contra Socinum refert Hoornbeekius, Lælium hunc præceptorem inter alios habuisse Bernhardinum Ochinum, satisfactionis Christi hostem ex Polygamie defensione vulgò notum: verum in Sandii Bibl. Anti-Trin. p. 3. dicitur, factum id non bene intellecto Zarnovecii-loco, cui de Fausto Socino sermo sit; quanquam & eo in passu autorem hunc falli dicat, quia Faustus excepto Lælio nullum habuerit in rebus fidei præceptorem.* Quicquid interim sit de hoc ultimo, cum haud malè *Hartnaccius in Contin. Histor. Eccl. Micraeli p. 960. veterem illam regulam huc applicet: quod unius rei possint esse plures causa; ubi*

addo, quod ipse Socinus in *Epist. ad Mari. Vadovitam* T. I. p. 475 ad Ochini *Dialogos* provocet, dicens: in illa est *sententia* (mea de Satisfactionis negatione) aperte expressa: illud certum est, inter amicos *Laelii Ochinum* recenseri à Polono, & inter socios ejus ab *Andr. Wiffowatio* in narratione compendiosa junctâ *Bibl. Anti-Tr. Sandii* p. 210. Quod verò ex venenato fonte explicatio s. literarum à *Laelio Socino*, ceu novaturiente falcemque in alienam à studiis Juridicis messem tumide, licet timide, immittente, allata, profecta fuerit, patet ex *Bezae Epist. 81.*, ubi ait: *favit* (*Laelius*) *Serveti blasphemiam, incredibiliter ad contradicendum & varios neftendos nodos comparatus: nec nisi post mortem cognitus-- quâ de causâ mihi quoque non vulgaris amicitia intercesserat. Sed homo erat plenus diversarum haresium, quas non nisi disputandi causâ proponebat.* Quod *faverit Serveto*, qui *Medicus* erat, haustis in Africa a Muhammedanis erroribus *Anti-trinitariis Theologiam* reformare ausus, vid. *Scherzer. Coll. Antisoc.* p. 9; non capiendum de singulari *sententiâ* ejus expositione: unde in *Bibl. Anti-Tr. Sandii* p. 9. dicitur, quod is a *cæterorum Unitariorum, qui nunc Socinianorum nomine plerumque audiunt, doctrina discrepaverit*, addito p. 11. sequenti de scriptis *Serveti* iudicio: *haud diffiteor nonnulla talia in eis contineri, quæ à contradictionis implicatione vix excusari queant: verùm generalius respectu negatæ SS. Trinit. & Deitatis Christi, quam blasphemiam evomuit Servetus tum ore tenus per multos annos, tum scriptis, ut libris VII. de erroribus Trinit., de restitutione Christianismi &c., rogo tandè Calvinii instinctu addictus an. 1553. vid. ibid. p. 6, quâ rectissimè procedit assertum.* Quod spectat ad *nodos*, quibus neftendis maximè idoneus fuisse dicitur, tenendum: *Laelium* hunc an. 1547, patriâ periculi metu relicta, peregrinationem instituisse. Nimirum referente *Andr. Wiffowatio* apud *Sand.* p. 210, socii fere 40 institutis an. 1546. de Religione Colloquiis atque Collegiis, in Italia ditone Venetâ apud *Vincetiam*, *sententiam* de Trinitate Personarum in unâ essentiâ *Divinâ* impugnare cœperunt. E quibus cum duo, *Julius Trevisanus & Francisc. de Ruego capti, Venetiis essent suffocati*, cæteri Italiam reliquerunt, partim in *Turciam* semet conferentes, partim in *Helvetiam*, quorum præcipuus fuit *Laelius Socinus Senensis*. Ex reliquis *Socini* sociis nominantur ibidem *Alciatus, Paruta, Ochinus*. Ille igitur *Galliam, Britanniam, Belgium, Germaniam Universam* atque *Poloniam* peragravit, & *Tiguri* in terrâ *Helvetiorum* habitationem instituit, quâ occasione

caſione celeberrimis ejus temporis Doctoribus, quibuſcum amicitiam contraxit, errores ſuos, non quidem pro ſua eodem ſententiâ venditando, verùm per modum tantum dubiorum theologorum, quorum expeteret ſolutionem, propoſuit. Vid. *Vita ejus & fragmenta 2. Scriptorum Fauſti Socini Opp. T. I p. 702. b.* Utut verò à paucis ante mortem cognitus fuerit, Calvinus tamen ſubodorari, quid in animo haberet, cœpit. In *Epistolâ* enim ab *Autore vite* in medium productâ, ad peſſima illa, quæ propoſuerat Lælius, ſequentia regerit, quæ utinam in materiâ de Prædeſtinatione aliisqve ipſe obſervaret ! Ita enim Calvinus : *Non eſt, ait, quod expectes, dum ad illa, quæ obſiſtis, quaſtionum portenta reſpondeam. Si tibi per aëreas illas ſpeculationes volitare libet, ſine me, quaſo, humilem Chriſti diſcipulum ea meditari, quæ ad fidei meæ ædificationem faciunt. Ac ego quidem ſilentio meo id quod cupio conſequar, ne tu mihi poſthac ſis moleſtus. Liberale verò ingenium, quod tibi Dominus contulit, non modo in rebus nihili fruſtrâ occupari, ſed exitiabilibus ſigmentis corrumpi vehementer dolet. Annectit immediatè ſequentia : Quod pridem ceſtatus ſum, ſeriò iterum maneo, niſi hunc quærendi pruritus maturè corrigas, metuendum eſſe, ne tibi gravia tormenta accerſas. Ego ſi indulgentiæ ſpecie vitium, quod maxime noxium eſſe judico, alerem, in te eſſem perfidus & crudelis. Quæ minæ, quorſum tendere debuerint, ex *Serveti* ſupplicio, anno interjecto ſecuto, clarum eſſe exiſtimat idem *vite* Autor, addens: quod *Lelii* incredibilia *modestia* iracundiam repreſſerit eorum, qui ſententiam ejus odio habebant, ut *odiſſe hominem non ſuſtinerent*. Imo eò in adulatione ſua progreditur nimio viri iſtius amore captus *Polonus*, ut conſilium ejus approbet de premendâ ſilentio verâ animi ſui ſententiâ, atqve in ſequentia erumpat verba : *ſciant, quos nimia veri libertas in pericula ſapè intempeſtiva præcipitat, ipſam illam, quam propugnant veritatem, in circumſpectâ prudentiæ lenitate, quam in effreni zelo plus habere præſidii.* -- *Lelius* certè inter capitales ſententiæ ſuæ hoſtes manſit integer. Verùm nullius pretii eſt iſta ſilentii planè intempeſtivi excuſatio, nedum effuſa laus ; cùm hominem, ipſis cum Theologis colloquia habentem, non teneri veritatē apertè profiteri eamq; etiam poſt habitis omnibus periculis conſtanter, quantum in eo eſt, tueri, ille demum aſſerere queat, qui flocci pendet Chriſti effatum, Marc. VIII, 38 prolatum : *quemcunqve puduerit mei ac meorum ſermonum in natione hæc adulterâ & peccatrice, pudebit illius & Filium homi-**

nis. Non laudat sanè ingens alias *Læli* istius deprædicator *Faustus Socinus* Patruï sui hoc in passu consilium, sicut patet ex *Fragment. p. 782. Institutum suum*, inquit, *amicis non usque adeò probari sentiebat*, (*Lælius*) quibus dum obsequi recusat, non sine *DEI* consilio vir summus immaturâ morte sublatus, quod mox patefieri cœpit, cum statim ferè post mortem ejus eorum, quæ ipse palam docere non audebat, pars aliqua & licetis consignari & passim divulgari est cœpta, id quod eo vivente nunquam fortasse contigisset, amicis ex iis quæ ipse scripserat, quod apud eum laterent, non adhuc planè edoctis, & adversus Præceptoris voluntatem aliquid eorum quæ ab ipso didicerant, in vulgus prodere minimè audentibus. *Litteras* ejus, in quibus heterodoxam mentem tegere, etiam *symb. Nic.* approbando, quærit, videre licet apud *Hottinger H.E. sec. XVI. p. 41. & G. Arnold. Kircken und Reher Historie P. II. sec. XVI. c. 33. S. 14.* Neque enim apud omnes *Lælium* mentem suam occultasse existimandum est. Nam teste *Polono* adducto, quibus visum est, sententiam suam indicavit, *Italiam* præcipuè suis, qui Patriâ relictâ per *Germaniam* & *Poloniam* dispersi erant; quemadmodum & in *Poloniâ Franc. Lismanino* abjiciendæ vestis monasticæ svasor fuisse assertitur & fratres in suam pertraxisse opinionem. Interim ann. 1559 circiter ob suspicionem hæreseos frater *Lælii Cornelius* captus fuit. *Celsus* verò, *Camillus*, & *Faustus* fratris *Alexandri demortui* filius unâ cum aliis familiaribus eorum perculsi sunt aut fugati: ex quibus *Faustus* per aliquod tempus *Lugduni* in *Galliâ* vixit, *Lælio Tiguri* an. 1662. ætatis verò 37. demortuo. Scripta ejus quænam sint, partim edita, partim manuscripta, videri potest in *Gethofr. Voigtii Catalogo libr. Socinianorum & Arianorum novellorum*, qui reperitur ante ejus tractatum inscriptum: *Imago SS. Trinitatis*, & plenius in *Sandii Bibl. Anti-Trin. p. 20. seqq.* (edita post mortem ejus an. 1684, quæ longè imperfectior à *Sev. Walch. Sluero* evulgata est in *propylæo Hist. Eccl. p. 273. seq. A. 1696*, prout sc. ab ipso *Sandio* Autori quondam communicata in msc. fuit) ubi indicatur, quod illa explicatio *Initii Evangelii Johannis*, quæ à *Voigtio*, ut & *Zanchio*, *Bezâ*, multisque aliis *Lælio* adscribitur, à *Fausto Socino*, quæquam à *vooumas*, consignata fuerit.

§. III. Cognatus *Lælii*, *Faustus Socinus* anno 1539, & sic 14. circiter annis post *Lælium*, Senis in lucem editus est, Patre *Alexandro Socino*, *subtilitatum Principe*, *Præcipuo* teste, vocato, Matre *Agneta*, *Burgesi*

gesti Petruccii, principatum quondam senensem tenentis mox ta-
men inde pulsi, filia. Non permittit instituti ratio majores, co-
gnatos atque affines Socinorum recensere, quod abundè præsti-
tum reperiet, cui vel vitam Socini à Przipcovio, vel vitam Andr.
Wissowatii, (Socini ex filia nepotis) ab anonymo consignatam legere
volupè erit. Ultimus autem ex hisce autoribus adeò sibi à lau-
dandi æstro temperare non potuit, ut Paparum (quos alias ceu
Anti-Christum maximè abominantur Sociniani) illorum, qui
cognitione Socinum attingunt, nempè *Anea Sylvii* sive Pii II,
Pii III & Pauli V maximà cum laude mentionem faciat. De primo
verba leguntur sequentia: *Aneas Sylvius, seculi ornamentum, qui ad
sublimem Pontificis Maximi dignitatem evectus, dignum meritis premium
reportavit, assumto sibi convenienti Pii II. nomine; ubi nobis in men-
tem venit, benè Papam inter laudatos Socini cognatos legi, non
obstante, quod alias apud ipsum Socinum malè audiat, cum idem
seductor, etsi in doctrinam Papæ ceu anti-christianam magnope-
rè invehatur, reverà tamen illum cognitione spirituali, sive do-
gmatum & fidei, variis modis attingat, quâ de re videri potest B.
Calov. Socinis, profig. sect. I. m. 2. quasi. 3. p. 41, & in der völligen Ent-
deckung p. 17. P. I. c. 8.* Sed redeamus ad vitam Socini. Postquam
ille juventutis suæ annos ita bene collocaverat, ut ipsemet, *levissimè
& omni præceptore deficiente bonarum artium studiis sese operam impendisse,
Philosophiam non didicisse, nec scholasticam Theologiam unquam attigisse, &
ipsum logicæ artis nil nisi rudimenta quædam, idque valdè serò degustasse,
fateatur; unde eum Parentibus orbatum fuisse existimat Przipcovius,
atque sic ad annum usque 23. ætatem suam exegerat, auditâ Lælii
morte Lugduno Tigurum advenit, libros imprimis Patru sui
accepturus, à quo pessima jam ante hauserat principia, recordatus
procul dubio effati Lælii, quando dixerat inter amicos: tradita
illa plenius ac feliciter à Fausto orbi prodenda esse. Reverfus tamen ni-
hilominus in Italiam, duodecim adhuc annos in aulâ Florentinâ
favore Ducis Francisci fuit retentus, quâ de causa perit ipse tum, ut
ipse conquestus est, *florentissima pars ævi.* Anno verò 1574. ætatis
35. omnibus aulæ delitiis relictis, Basileam se contulit, triennium
eudendo Theologiæ novæ systemati invigilavit, atque ad Scriptu-
ræ S. perversam pro dolor! intelligentiam Lælii Patru scriptis & pluri-
bus ab eo sparsim relictis notis, multum adiutus, quæ verba sunt Przipcovii,
sententiam suam omni nisu propagare quæsit.*

§. IV.

§.IV. Audivimus, qualis fuerit, cum ad reformandum accederet Socinus; audiamus quoque, quale de hisce rebus iudicium afferat effusus in laudes ejus vitæ scriptor. Ille instituta circa finem vitæ Socini inter eum atque Lutherum, deinde inter eundem atque Ignatium Lojolam comparatione, hujus facta illorum gestis longe præponit. Sic enim loquitur: *Lutheri & aliorum animi magnitudo plausu mox & studio Principum ac populorum excepta est. Et paulo post: Ignatius quoque (Lojola) majorum nostrorum memoriâ, patriam, agnatos, opes, honores & alias illecebras contempserat, multos quoque labores, multa discrimina ultra subierat, zelum gloria DEI & fidei militiam professus; Non despicio animi magnitudinem, quæ in eo aut nonnullis similibus apparuit. Neque enim prorsus molli itinere ad gloriam contenderunt. Sed nondum hic video illud magis arduum, quod querimus, nobilioris fidei specimen. Cum autem perciperet, autodidactos merito novitatis suspectos esse, ad illum scopulum declinandum, forsitan, inquit, expediebat, natum ut de dogmatibus orbis cognosceret ingenium, nulla delibari præjudiciis, nequam errorum fibrâ admitteret. Imo frustraneam existimat esse ipsam Socini institutam de temporis jacturâ querelam, dicens: si modo perisse censenda est (pars ævi) - in quâ ille juvenilis ætus deseruit, qui plerumque magna in magnos lapsus præcipitat ingenia. Verum quomodo a præjudiciis liber vocari potest, quem ingenii præstantiæ confisum, jactabundi Patruï vox ad gloriam ab ipso prædictam consequendam extimulavit, quem præjudicium autoritatis Patruï, & implantatum ab eo rationis humanæ præclaris Scripturæ S. assertis æstimium maximè dementavit? Sic enim de Lælio suo Faustus hic in *Fragm. p. 782*, multa mihi de eo dicenda forent, ait, ut unicum fortassis hæc ætate nostrâ - maxime (s. literarum peritiæ, divinorumque oraculorum intelligentiæ exemplar omnibus proponerem. Pertinent huc ea quoque verba, quorum in *Præf. nostrâ* mentionem fecimus. Neque satis exprimi potest, quantâ cum audaciâ hic Socinus Patruï vestigia sequi, & adhuc juvenis, non obstante sufficientis cognitionis ac studii defectu, totum orbem Christianum plurimorum errorum accusare gavisus fuerit. Audire hæc de re placet acuta B. Carolii verba germanica, quando in *der Entdeckung P. I. c. 2. quest. 2.* inter alia ait: *wiewol er schon im 22. Jahr seines Alters (ad summum 23. Tribuit enim sibi Socinus explicationem illam Job. in Epist. I. ad Andr. Dudibium, quæ reperitur Tom. I. Oper. p. 497. A. scripta an. 1580, dicitque, quod jam ante 18. annos prodierit. Jam si repetatur,**

tur, natum esse Socinum 1539, facilis est supputatio) da er noch den Rechten obgelegen / die schändliche Verkehrung des Evangelii Johannis (doch ohne Meldung seines Namens) durch öffentlichen Druck hervorgegeben. Von welcher er selbst bekennet / daß nicht allein zu seiner Zeit / sondern von viel hundert Jahren her dergleichen ganz unerhöret sey. Dazumahl hat dieser verdorbene Jurist schon dürffen in die Welt schreiben: daß viele Dinge in Glaubens-Sachen wären / darin die ganze Christliche Kirche verblendet. Habentur hæc ultimo citata Socini verba in *præf. Explicat. memoratæ Tom. I. Oper. p. 75*, ac ita sonant: *Multa profectò sunt, in quibus adhuc Christianus orbis cacutit, & plura fortasse, quam quis vel credere vel etiam cogitare possit. Nemo sic mirari potest, proclivem fuisse Faustum ad omnia religionis capita pro placito suo mutanda, quemadmodum etiam non substitit in uno vel altero Ecclesiæ dogmate pervertendo; sed ex suo ingenio per totum Theologiæ complexum nova invexit placita, à prioribus quoque; Anti-Trinitariis maximè recedens. Alia B. Luthero mens erat, qui rationem suam libentissimè captivabat sub obsequium fidei, Anti-Christum non tali animi magnitudine aggressus, qualem in ipso etiam Lojolâ, acerrimo Anti-Christi, juxta proprium Socini judicium, defensore, æstimat Præpocovius atque laudat. Illa enim ad religionis negotium nihil pertinet, neque ex spiritu DEI provenit sed mundi; indeque Job. Hoornbeekio summa Contr. p. 567. valdè arridet instituta à Polono illo Lojolam inter atque Socinum comparatio, quando sententiam suam ita exprimit: non inepta comparatio, uterque nova sæcæ autor fuit æque execranda, in cujus gratiam pari studio visi sunt patriam, opes (si quas fortè habuerunt) & secularis vitæ nobilitatem deseruisse, eundem gloriæ DEI zelum & fidei militiam professi. Sed revera, uti Autor hic ipse prodit, animi magnitudo & gloriæ cupido eos egit in novas erigendas religiones; in Socino quidem eò major, quo alterius etiam fidei typum, vel nobilioris fidei specimen, quemadmodum Autor loquitur, excogitavit. Videlicet utriusque par debetur ab omnibus & gloriæ merces. E contrario in B. Luthero inculpabilis erat ad solam divinæ omnipotentiae, justitiæ atque gratiæ laudem tendens veritatis amor, solidaque ex DEI virtute profecta constantia, quâ impellebatur ad purum ac clarum Verbum DEI, etiam cum vitæ suæ ac famæ dispendio defendendum, etiamsi à toto mundo desereretur, rationemque captivare teneretur; qualem*

D

quid

quid neque de *Lojolâ* Papæ adulate, neque de *Socino* rationi suæ blandiente, ullo jure dici potest. Deinde non frustranea est, ceu quidem *Præcipovius* censet, *Socini* de facto temporis nobilissimi dispendio querela; quoniam, si miserrimus mortalium institutione intereâ usus esset virorum verbum divinum absque rationis suæ dictamine sequentium, non potuisset in tot tantasque semet pariter ac affeclas præcipitare errorum syrtes. Imo, si omnis bona institutio retrahere hominem potest ab amore vitiorum, ad quæ alias nativâ fertur inclinatione, quemadmodum ex *Socratis* confessione constat; quidni posset efficacissima verbi divini virtus, in genuinâ ejus consideratione sese exserens? Cæterum id certum est, talem naturæ ac exercitationis beneficio fuisse *Socinum*, ut vix potuisset alius ad invadendam *Christi Ecclesiam* aptior accedere: quâ in re consentit nobiscum *Job. Eduardus* in *Præserv. contra Socinian.* (vid. A. E. an. 1694. p. 473.) dicens: *Sobrium illum ad everterendam religionem accessisse.* Atque hoc etiam in passu non malè expressit antecessorem suum *Photinum*, de quo vid. *Vincent. Lirinens* in *Commonitorio* p. 331, & celeberrim⁹ *Dn. D. Irigius* in *append. ad tract. de Hæresiarchis* p. 437. Ingenium enim ejus fuit præstantissimum. Judicium ex malæ causæ subtili defensione sufficienter patet. Eruditio ex diligentia, etsi sero adhibitâ, accessit haud vulgaris. Memoria adeo gavisus est egregia, ut quondâ 50 argumenta simul proposita iterum recitare valuerit. Ad iram quidem naturâ fuit propensus; verum eandem, prout utilitas exigere videbatur, unâ cum aliis affectib⁹ mirâ arte domare didicit. In cibo ac potu capiendo, reliquisque voluptatibus fruendis vixit moderatus. Non defuit summa in ferendis adversis ut & statu paupere patientia, magna cum constantiâ ad propositum obtinendum & adhibitâ cautelâ conjuncta; quin & prospera ut plurimum valetudo, quâ de re conferri potest *vita* ejus scriptor.

§. V. Dum propagare errores suos fervidè conatus est *Socinus*, (licet ille, ut hæresiarchæ titulum commodius declinaret, in *epist. ad Marc. Padovitam Op. T. I. p. 475, semet alios religionis docendâ provinciam nunquam suscepisse*, impudenter dicat; quasi qui tanta volumina scribit, nihil docere velit!) *Disputationem de Jesu Christo Servatore*, ex throno scilicet suo, quantum in ipso erat, detrudendo, cum amicis & inimicis ore habuit, nec minus scripto adversus *Jacob. Code-*

tum, Parisiens. verbi inter Reformatos ministrum, composuit
 Contrà Franciscum Puccium quoque, de statu primi hominis ante lapsum, disputa-
 tionem scripto habuit. Notus suis artibus redditus à Georgio Blandrat à
 Archiatro, cujus tunc in illis Ecclesiis & apud rerum potentes Principes
 Batthoreos magna erat autoritas, in Transylvaniam evocatus est, ad
 sententiam Francisci Davidis, ibi locorum inter Unitarios Superin-
 tendentis, qui Jesum tanquam nudum hominem adorandum esse
 negabat, refutandam. Ille igitur, instituto Claudiopoli colloquio,
 opus aggressus est, hoc eventu, ut Francisc. Davidis, cum à tam
 turpi & pernicioso errore, ceu vocatur à Przipcovio, (licet ille utique
 ex Socini de merâ Christi humanitate hypothese per se ac neces-
 sariò fluat,) retrahi non posset, verum & pro suggestu eundem
 proponeret, carceri mox Principis Transylvaniæ jussu sit manci-
 patus, in eodemque animam efflaverit. Quod longe majori odio
 Davidis istius hypothese, ceu semi-judaicam, quam nostram de Chri-
 sto sententiam, prosequantur Sociniani, satis patet. Vid. etiam
 Wiffowacius apud Sandium Bibl. Anti-Trin. p. 213. Magnam interim istam
 obrem eorum, qui Davidis partes tenebant, Socinus expertus est in-
 vidiam. Excusare quidem Socinum a suspitione culpæ incarcerationis
 Francisci Davidis tentat Przipcovius sequentibus verbis: quasi Ma-
 gistratus ille ita fuerit causa Socini adductus, ut ipse sive cujusquam ex eodem
 hominum genere arbitrio stringeret arma sue potestatis; verum vix assen-
 sum ab amicis Davidis obtinere poterit, quia paulò ante dixerat:
 Blandrate, qui evocaverat Socinum, magnam apud Principes fuisse autorita-
 tem; id quod ipse Socinus claris verbis indicat, in Epist. Dedicat. Di-
 sputationis cum Fr. Davidis Bibl. Unit. Tom. II, p. 711. dicens: quem
 plurimum apud Principem posse omnes norant. Neque juvat causam illam,
 quod addit Przipcovius: Si quis forte à Socini causâ non alienus -- autor fuit
 Principi acerbioris in Franciscum consilii, ejus certè culpam Socinus prestare non
 debuit. Nam utique Socinus, si non obstitit consiliis istis dissuadendo,
 causa sortis adversæ Francisci fuit moralis. Disputatio Socini cum
 Francisco habita, licet eo superstite conscripta, 15. demum post annos vix in
 lucem prodire potuit, dicente Przipcovio, quæ quidem res ansam præ-
 bet sinistra quædam suspicandi. Non una tamen hæc fuit, quæ So-
 cino cum iis, quorum audiebat frater, de adoratione Christi interces-
 sit controversia. Job. Niemojevius (qui a Sandio Niemojovius dicitur)
 enim in Epist. ad eum, quæ reperitur inter opera Soc. Bibl. Unitar. Tom.

L. p. 398, Socinum ita alloquitur: *Videris mihi paucis verbis optimam sententiam-- quasi in dubium revocasse-- quæris quid sit, quod tantum malum secum importare possit? breviter respondeo: Verba illa, quæ sæpius addis: Christum Dominum invocare possumus, sed non debemus, sive non tenemur &c., ruinam negotio causæq; tuæ minantur.* Ad quod respondens Socinus p 401. B, distinctionem facit inter adorationem & invocationem inter alia sequentibus verbis: *Adorat is, qui corpus aut animum alicui reverenter inclinat--etiamsi nihil ab eo petat; inuocat autem is, qui in necessitate constitutus--confidenter alienam opem & benignitatem implorat, hisque prolati, adorationem concedit necessariam esse, invocationem non item: cum etiam à DEO Patre bona desiderata obtinere queamus.* Verum tota res innititur falsæ hypothese de negatâ DEitate & Satisfactione Christi. Et quis alius est intercessor apud Patrem, nisi Iesus Christus? qui est & propitiatio pro peccatis nostris, æq; ut pro peccatis totius mundi, 1. Job. II, 1. 2. Afferere itaque, non necesse esse talem invocare, est cum ratione insanire. Ipse *Stichtingius Com. in Epist. ad Rom. cap. X, v. 13, hic locus, inquit, aperte docet, non minus necessarium esse ad salutem consequendam, ut Christum invocemus, quam ut in ipsum credamus.* Si autem hic homo est DEUS personaliter, ut alibi probatur, quis non eodem modo necesse esse dicat invocare Filium, ac Patrem?

§. VI. Pertæsus invidiæ Socinus in Transylvania contractæ, jam quadragenarius Poloniam petiit, ubi *Ecclesiæ polonicæ, quæ solum Patrem Domini Jesu summum Dominum agnoscunt, publicè adjungi ambivit; sed cum dissensum in quibusdam dogmatibus; (qualia à Wiffowatio in narrat. comp. apud Sandium p. 214, postquam dixisset, accidisse illa in Synodo Racoviensi an 1580, nominantur sequentia: De satisfactione Christi, de justificatione sine omnibus operibus, de prædestinatione ac seruo arbitrio, & de Baptismo aqua) non premeret, satis acerbè atq; diu repulsam passus est, dicente Przypcio, nec, ceu addit Wiffowatius, ad S. Synaxin admittitur.* Ignominiam tamen repulsæ minimè accensus Socinus, adversarios eorum, à quibus non erat admittitur, suo ingenio impugnandos sumpsit. Primùm contra *Andr. Volanum, Calvini assectam, de Christo & satisfactione scripsit.* Mox contra *Jac. Paleologum, Davidis fautorem, sub titulo: Defensionis sententiæ de Magistratu pro Racoviensibus, calamum strinxit.* Ad Collegii quoq; *Ponnanensis Theses Trinitatis SS. hostibus oppositas respondit.* Tum accu-

accu-

accusatus est apud *Stephanum* Poloniae Regem, ac si liber *Palaeologo* oppositus seditiosa contineret; atque exinde *Cracoviã*, ubi per quatuor ferè substiterat annos, ceu non satis tuta, relictã, *Paulicovium* petiit, locum *Cracoviã* propinquum, ibique per triennium commoratus est, ductã etiam *Christ. Morstini* Nobilis, loci illius Domini, Filiã *Elisabethã*. De libro contra *Palaeologum Przipovius* quidem asserit, quod sola ejus inspectio pro Socino loquatur; verum ipse Socinus tamen in *Prefat. Operis sui*, primùm celato nomine editi, *Palaeologum* ob nominatos, contra quos scripserat, *Racovienses*, increpat his, inter alia verbis additis: *Non ignoras, quam necessè sit, ut ipsi Reges, in quorum manu vitæ nec usq; nostræ imperium DEUS posuisse dici potest, illi sententiæ sint infensi.* Conscriptis interea tum aliis tum præcipuè libro contra *Eutropium*, anno 1587. & filiam *Agnetem* vidit, & amisit uxorem; gravi inde morbo infecuto, eademque ferè tempestate fructu bonorum suorum ex Italiã, quem quotannis adhuc ex singulari *Francisci Magni Ducis Hetruriae* gratiã ceperat, illo demortuo privatus est. An. 1588. ad *Synodum Brestensem*, (quod oppidum est in *Lithuania* finibus) se contulit, ac majori quam antea, conatu & fructu suas opiniones, de quibus ante dictum, contra alios Unitarios defendit. Maximum ipsi in vincendis reliquis auxiliũ præstitit *Petr. Stoinius*, eodem anno cœtui Unitariorum *Luclaviciano*, ceu Ecclesiæ minister, præfectus, quia is ad populum facundiã suã movendum erat aptissimus. Præter *Stoinium* & alios ex præcipuis in suam sententiam pertraxerat Socinus, inter quos excellunt tres fratres *Lubieniecii*, *Andreas*, *Stanislaus*, *Christophorus*, secutis pluribus, ex quibus *Nicolaum Zitinium* in vicem exempli maximè memorabilis producit *Przipovius*, quia is in *synodo Lublënensi* an. 1589, cum sententiam Socini de *Cap. VII. Romanor.* (quod ibi intelligatur homo divinæ gratiæ expertus, vid. *Bibl. Unitar. Tom. I. p. 89*; licet illud utique contra clara verba vers. 14, 15, 22, 25. pugnet) refutandam suscepisset, durante disputatione mentem mutaverit, Socinumque paulo ante adversarium suum defenderit, attonitis reliquis, causaque Socini casu illo haud parum promotã. Præcipui, qui adhuc Socino adversabantur, erant *Viri maxima autoritatis*, *Niemojevius* & *Czechovicus*, dicente eodem *Equite Polono*, quamvis addat paulo post: quod tantum opinionibus, non etiã odiis, homines illi pugnaverint, & cum aliis aliorum sententias detestarentur, sese tamen mutuo minimè damnarent. Specimen

controverſiæ ejus cum Niemojevio de Invocatione paulo antè exhibui-
 mus, & aliud de uſu & fine cænæ Domini videri poteſt in Socini reſpon-
 ſione ad Epift. ejus Bibl. frat. Polon. Tom. I. p. 756, ubi inter alia ſeqven-
 tia leguntur inſerta Niemojevii verba: *Fateor, meam ſententiam tantum
 diſtare ab opinione D. Socini, quantum cælum à terrâ diſtat.* Et paulò poſt:
*Quod ad cænã Domini attinet, id cogor dicere, me neminem hæcenus legis-
 ſe, qui adeò contemptim hæc de re ſentiat.* Porrò quoad materiam de
 morte Chriſti, in Epift. jam ante alleg. ad Socinum, quæ exhibetur l. c.
 p. 397, ita loquitur Niemojevius: *Non ſine mærore, (ne quid gravius ad-
 dam) incidi inter legendum in quoddam paradoxon Scripturæ S. contrarium
 ac planè horrendum, dum Chriſtum in morte ſeu in cruce ſacrificium obtuliſſe
 pernegat -- pronuncians: Dominum JEſum Chriſtum non in arâ crucis, ſed in
 ipſo cælo ſacrificium obtuliſſe.* Verum teſte Przicipio, Niemojevius tan-
 dem plerisq; in rebus Socino aſſenſus, ſemet erraſſe confeſſus eſt; quâ de re
 audiri poteſt ipſe Socinus Bibl. Unit. p. 115, ubi ſermo eſt de Cap. VII. Ro-
 manor; & Bibl. Anti-Tr. Sandii p. 49, ubi recenſetur, quod primo Chri-
 ſti ante nativitatẽ à Maria exiſtentiam defenderit, ſed poſteà So-
 cini partes ſuſcepit. Solus tamen Czechovicus, quamvis & ille, relicta
 de præexiſtentiâ Chriſti ſententiâ, hoc in paſſu Socini mentem ap-
 probaverit, durus permanſit. Et licet potiori parte Socino jam fa-
 vente ad cætera agrè quidem, ſed tamen utcunq; conniveret, paulò poſt
 in ſententiâ de Baptiſmo cære turbas, dicente Polono, cœpit. Nonnulla
 eâ de re videri poſſunt Bibl. Frat. Pol. Unit. Tom. I. p. 748, ubi rectè Cze-
 chovicus Baptiſmum fidei ſigillum vocat contra Socinum. Turbæ ta-
 men illæ citò ex voto Socini ſopita, poſteà ſuapte ſponte evanuerunt. Socinus
 in peculiari Diſput. de Baptiſmo aquæ, quæ reperitur l. c. p. 709. ſeq.,
 ſententiam ſuam damnabilem ita exponit: *omnia Evangelista-
 rum & Apoſtolorum ſcripta diligentiffimè perquirens, nuſquam nec apertis
 verbis baptiſmum aquæ externum omnibus in perpetuum, qui Chriſtiani eſſe ve-
 lint, per aquæ præceptum eſſe invenio, nec aliquid dictum, ex quo eam ſenten-
 tiam elici omnino debere aut poſſe, appareat, quaſi nuda hæc Socini αὐτὴν
 rem clarã dubiam redderet.* Objectiones Czechovicii contra ex-
 plicationem Cap. I. Johann. à Socino factam ad hæc verba: *erat apud
 DEUM,* (nempe λόγος) quaſi idem notarent, ac: erat ſoli DEO
 notus; quæ utiq; ſi ulla alia, violentiſſima eſt clarorum verborum
 detorſio, legi poſſunt Bibl. Unit. p. 85. b. Ita Socinus repulſam ini-
 tio paſſus, cunctando reſtituit rem, ut inter illos, qui eum recipere
 dedignati

dedignati erant, vivus adhuc obtineret principatum, sententiis
 ejus ubique approbatis. Cracoviæ interim, ubi nunc iterum de-
 gebat, variis sæpè contumeliis affectus fuit, sed præcipuè post li-
 brum *de Servatore*, procurante Eliâ Arcisevio ipsoque consentiente,
 typis exscriptum, ita ut tandem an. 1598, à furente plebe ex do-
 mo suâ per plateas raptus, vix vivus, opem ferente Mart. Vadovitâ
Professore Cracoviensi, evaserit, direptâ suppellectile atque scriptis.
Epistola Socini ad Vadovitam de illo casu legi potest in *Bibl. Unitar.*
 Tom. I. p. 475. Quamobrem *Luclavicias* metu ulterioris periculi
 migravit 9. milliaribus à Cracoviâ, ubi etiam anno atatis LXV:
 est extinctus. *Ultima*, teste Polono, *morientis vox excepta*, *se non ma-*
gis evi quam invidia & molestiarum saturum, lætâ atque intrepidâ spe propen-
dere in supremum illum sati sui articulum, qui missionem ab æumnis simul &
laborum stipendium ostenderet. Digna sanè tali homine clausula, quæ
 Justificationem in obedientiâ nostrâ mandatis divinis præstitâ,
 collocare ausus est, quem articulum, tanquam principalissimum
 Socinianismi, recenset *Val. Alberti Interesse Rel. Protebor.* §.7. Paulus
 in contrarium *Rom. VIII, 13, reor*, inquit, *minimè pares esse præsentis tem-*
poris perpeffiones, gloria in nobis revelande.

§. VII. Quid gesserit quidque præstiterit Socinus, unde patet,
 qualis sit doctrina ab eo tradita, paucis relaturus vitæ ejus scri-
 ptor, primò provocat ad *Scripturæ* in tot locis expositionem, dein-
 de ad sententiæ *de Deo atque Christi personâ*, jam in Poloniâ vigentis, de-
 fensionem. Mox, *Nemo*, pergit, *acrius Judaizantes repressit: idem Chi-*
liastarum opinionem: idem multa præterea alia sanatica somnia explofit.
 Tunc porro ad dogmata Socini, ab aliis ejus temporis AntiTrinita-
 riis diversa progressus, extirpasse eum gloriatur errores, qui à Re-
 formatis Ecclesiis hausti magno adhuc numero in eâ Ecclesiâ regnabant, nem-
 pe: *de Justificatione, de placanda Justitiâ DEI, de Prædestinatione, de servi-*
tute arbitrii, de peccato Originis, de Cænâ quoque Domini, de Baptismo, & alia
snistre intellecta dogmata. Ultimo loco & alia annectit, dicens: *Super-*
stitiones plurimas circa res indifferentes exterminavit. Ex hoc genere fuit ni-
mia vilis vestitus ambitio, deinde capessendi Magistratus, aut etiam citrà vin-
dicta studium sui juris persequendi religio. Operum, quæ scripsit Socinus, hic
*annecteremus catalogum, nisi eundem ex Sandii *Bibl. Anti-Trin.**
facili negotio petere liceret.

Sect.

De Antecessoribus Socini,

§. I. Sicut facile patet ex ante allatis, non posse aliquem nominari Socinorum vel antecessorem vel præceptorem, qui omnes eorum abominandas sententias defenderit; ita tamen certum est, quoad hypotheses pestiferas de *hominibus*, *Pelagium* illis prævisse, quoad eas vero de satisfactione, *P. Abelardum* Sec. XII. stellam errantem, vid. *Bernh. Ep. ad Innoc.*, *Abel.* ipsum *Comm. in Rom. III, 14*, & *Gvil. Nichols in hist. Soc.* Neque etiam negari potest, quoad dogmata, ad quæ communiter h. l. solet respici, de SS. Trinitate & Deitate Christi, Socinos *Antitrinitarios* vetustiores fuisse secutos. Conf. *Spanhem. elench. controu. p. 144*, dicens: quod Socinianismus a *triplici hereticorum genere haustus sit, Anti-Trinitariis, Pelagianis & Abelardianis*. De primo autem genere adhuc quædam adducere placet. Non immeritum hic multis in deducendo eo, quod Satan primus sit autor pestiferæ illius Sectæ, qui omnium autor est hæresium. Sane, merito ab orthodoxis, stantibus suis hypothesebus, (quæ immoto verbo Divino sunt innixæ,) id asseri, concedere tenentur *Sociniani*: quia illi è contrario effreni linguâ in sanctissimam nostram, rationis magisterium aspernantem, doctrinam debacchari haud verentur, prout ante percepimus. Breviter tantum considerabimus, *partim*, quod nefarii Sociniani veros suos antecessores mox pro suis agnoscere nolint, mox autem effuse laudent; *partim*, quod S. Scriptores, & quodammodo etiam Viros Ecclesiasticos ab antiquitate pariter ac orthodoxia commendatos, in castra sua obtorto collo trahere laborent.

§. II. Cur non ad *Simonem Magum*, hereticorum omnium principem, confugiant, qui Patrem & Filium & Spiritum S. diversa tantum esse ejusdem Personæ nomina pro diversâ ejus operatione, docuerit, quærit adducto *Danao in Augustin. de heres. p. 45. seqq. D. Val. Alberti in Interesse Relig. Christ. Art. II. th. 2. §. 11*. De errore illo *Simonis* conferri potest *Irenæus adversus hereses l. 1. c. 20*, & ex recentioribus *Celeberr. Dn D. Ittigius in Dissert. de Hæresarch. l. & II. Seculi p. 24*. At Sociniani non solum *Simonem* pro suo agnoscere nolunt; verum interdum quoque alios minus vulgo notos & contemptos hereticos ex Patrum suorum familiâ, quantum in ipsis est, delere conantur. *B. Schertzerus,*
post-

postquam in *Coll. Anti-Socin. proæmio* §. 3 dixerat, non accuratè defini-
niri posse, quo tempore præcisè *articulus de DEO* corruptus fuerit,
omissis illis, quæ Christum natum antecedunt, temporibus, post ex-
hibitum Christum tres ponit periodos, in quarum *prima* post *Simo-*
nem Magum, Cerinthum ac Ebionem Seculo I; *Menandrianos, Artemoni-*
tas, Noetianos aliosque Seculo II; *Sabellianos ac Samosatrenianos* Sec. III,
videntes: in *Secunda Arium, Macedonium & Photinum* Seculi IV. hæ-
reticos, nec non *Muhammedem* Seculi VII dedecus, ac tandem tem-
pore Sec. XII. *Petrum Abailardum, Gilbertum* aliosque collocat: *ter-*
tia deniq; *Michaeli Serveto ac Socini* destinata, nempe Sec. XVI. Ve-
rum si Socinianos audire placet, illi interdum horum hæreticorum
nomina injuste sibi tribui, imo quædam istorum orthodoxis po-
tius tribuenda esse, calumniosè pariter ac protervè clamant.

§. III. Ad *Cerinthum* quod spectat, ne provocemus ad ipsum *Soc-*
cinum in *Tract. Quod Regni Poloniae &c. & Osterodum in Instit.*, quos cita-
vit *B. Calovius* in *Socinismo profligato* p. 2, audire hic placet verba, quæ
in *Comment. Wolzogenii super Evang. Johannis* p. 701. in *Bibl. Frat. Polon.* le-
guntur. Sic autem ille: *Plerumq; creditur, Ebionem & Cerinthum, qui*
supremam Christi Deitatem negarunt, ansam dedisse Johanni Evangelistæ, ut
hoc suum Evangelium scribere aggredideretur. Hanc conjecturam veteres nonnulli
Ecclesiæ Doctores prodiderunt. Jis propositis sententiam *Cerinthi*, ci-
tato *Irenæo & Theodoretto*, hisce verbis exhibet: *Cerinthus docuit, alium*
fuisse Jesum & alium fuisse Christum, cumque Jesus in Jordane esset baptiza-
tus, Christum in formâ columbae de cælo super eum descendisse, inque eo habitas-
se & omnia miracula in eo patrassent usque ad tempus passionis ac mortis ejus, at-
que tunc Christum rursus ab eo avolasse, solumq; Jesum esse passum. Pau-
cis interjectis, *Cerinthum* à *Johanne* reipsâ refutari concedit, ve-
rùm hoc concessio simul quoque orthodoxos invadit sequenti mo-
do. *Cum igitur Cerinthus vim faciendi miracula non homini Jesu, sed alte-*
ri personæ, quam Christum nuncupavit, -- attribuerit, patet, eum quoq; negas-
se, quod Jesus sit Christus Filius DEI, atque adeo hoc Evangelium etiam ad-
versus ipsum scriptum fuisse. Verùm non minus per hoc Evangelium etiam
omnes illi refelluntur, qui Domino Jesu supremam DEItatem adscribunt, cum-
que solum esse DEI filium statuunt, qui ab æterno sit ex essentiâ Patris genitus.
Et paulò post: *Si penitus res introspectiatur, comperietur, non ovum ovo esse*
magis simile, quam est hæc opinio, (nostram intelligit mendacissimus
mortalium) opinioni Cerinthi similis. Cerinthus enim etiam, quicquid
E divini

divini in Domino Jesu erat, non ipsi, sed alteri personæ, quam Christum appellabat, attribuit, sicut & isti omnia, quæ in Domino Jesu divina eluxerunt, non ipsi sed alteri personæ, quam illi secundam Trinitatis personam appellant, attribuant. Verum ut ad illa, quæ de nobis blaterat, statim respondeam, ipse impostor hic in paulò post sequentibus advertit, pro absurdo à nobis haberi, duas in Christo statuere personas, unde adjuncta sit divina Christi personæ - non humana personæ, sed humana tantum natura. Quæ in re tamen benè tenendum, quod vi arctissimæ unionis divina personalitas tam conveniat humanæ naturæ, quam ipsi divinæ, (et si non primò ac per se) ut exinde propositiones emergant in naturalibus rebus planè inusitatæ, e. gr. hic homo est DEUS, *Marc. XV, 39, Jerem. XXIII, 5, 6*, intelligendo id personaliter, ob comunicatam subsistentiam divinam. Audi vero, quantopere orthodoxam sententiam ulterius depravet nefarius *Wolzog*. magnumque simul absurdum nobis falsò tribuat, dicendo: quod humana natura hoc loco sint humana proprietates, adeoque humana Christi personæ i. e. verus & essentialis homo prorsus è medio sublatus sit. Nullus certè orthodoxorum humanam naturam proprietates vocat, sed ipsam potius essentialiam, ex corpore & animâ constantem, proprietatibus suis vestitam. Vid. hæc de re *status Controversiæ* formatus à *D. Franckio* in *demonstratione Deitatis Christi* p. 1. Quis autem dubitare potest, illum verum esse & essentialem hominem, qui, licet careat humanâ personalitate, infinita subsistentiâ, ut unus existat Θεὸς ὁ ὅλος (Vid. *1 Tim. II, 5, 1 Cor. VIII, 6*) compensata: corpus tamen *Matth. XXVI, 12*, & animam, *ibid. v. 38*, habet, ceu partes essentielles homini debitas. Neque id omitendum, quod in opere mediatorio utraqve agat natura, non autem sola Divinitas, vid. *Actor. XX, 28. 1. Job. 1, 7*; item, quod humana natura ipsissima quoque habeat attributa divina, omnipotentiâ, omniscientiâ aliaque; *Matth. XXII, 18, 20*, ac denique non quidem vi naturæ suæ, veruntamen; per unionis gratiam; unio personalis, ex quâ attributorum horum comunicatio fluit, sit plane indissolubilis.

§. IV. Quod ad Ebionem pertinet, Sociniani ut plurimum existentiam ejus in dubium vocant; vid. idem *Wolzogenius* initio *Comment. in Matth.*: quæ in re sequitur istos præter alios *Godofred. Arnoldus* pro merito castigatus à *Dn. D. Schelguigio* in *Dissert. de Ebionitis* an. 1700. habitâ. Ebionitas verò ajunt dici ab ἕβρων, quod egenum notat, à paupertate scilicet, sive potiùs abominabilitate doctrinæ

næ

næ suæ de Jesu, quem haud secus ac *Cerinthiani* existimaverint ex conjunctione *Josephi cum Mariâ* uxore suâ natum esse. Vid. ipse *Socinus* in *præf. libri, quod Regni Poloniae* &c. p. 691, ubi ad ostendendam *Ebionitarum* à semet differentiam id quoque urget, quod nemo *Ebionitarum* fuerit, qui *Christianis hominibus Mosaicam legem non servandam* censeret: quod sanè rejiciant *Sociniani*.

§. V. Non minus etiã denominationem à reliquis hæreticorũ ante nominatorum factam, deprecantur interdum *Sociniani*, nomina ejusmodi sibi ad invidiam, propter damnatam jam diu *Arii*, *Ebionitarum* similiumq; hæresin, conciliandam, imponi qverentes. Audiatur Autor anonymus *Epistola de vitâ Andr. Wissowatii* in *Bibl. Anti-Trin. Sandii* p. 225, qui, *Ebionitarum*, inquit, *Samosatenianorum*, *Arrianorum*, *Photinianorumque* nomina in opprobrium ipsis imposita sunt. *Stanisl. Lubieniecius* quoq; in *vitâ Slicheingii*, præmissâ ejus operibus, dicere non veretur: NB. esse eos *Catholicos* seu *Unitarios*, quos vulgi iniquitas in contrarium euntibus *Arrianorum* & *Photinianorum* compellat titulis. Similiter tam *Arianorum* quàm *Samosatenianorum* nomina rejicit *Slicheing.* in *Vindic. Confess.* apud *Joh. Fabric. Controvers.* p. 197. *Socinus* etiã lib. *quod Regni Pol. &c.* p. 692, falso, ait, fidei suæ socios *Arrianos* dici, quia *Arriani* sentiant, *DEI Filium esse substantiam spiritualem à DEO ante caelum & terram--creatam ex nihilo, hancq;--humanum corpus tandem sic assumpsisse, ut corpori isti fuerit loco animæ--indeg, humanâ animâ careat--& sic, (quod ipsimet fateri coguntur) verus & naturalis homo non fuerit.*

§. VI. Verum enim verò ipsa veritas docet, *Socinianos* quàm rectissimè nominibus antiquorum hæreticorum, certo nimirum dogmatum quorundam præcipuorum respectu, insigniri. Nam utiqve e. g. cum *Cerintho* in eo conveniunt, quod *JESUS* sit nudus homo. Pari quoque modo *Ebionite* non eam solum ab causam à Patribus rejecti sunt, quod *Christum* Patre *Josepho* ortum dixerint; cum utiqve, existentiam *Christi* ante *Mariam* à Patribus defensam esse, *Sociniani* plerumqve concedant. Imò neque omnibus ex *Ebionitarum* grege sententiam illam, de generatione *Christi* ordinario modo factâ, tribuere audet *Socinus*, cujus l. ante c. hæcce sunt formalia verba: *Ebionite* verò maximâ & potissimâ (ergo non omni) ex parte, *Christum* ex concubitu & conjunctione *Josephi cum Mariâ uxore suâ natum* dixerunt. Ut nihil nunc dicam de eo, quod loco legis *Mosaicæ* novas leges à *Christo* latas, salutemq; per

per illarum observationem obtinendam esse, fingant Sociniani, Pauli doctrinam de Justificatione per fidem sine operibus re ipsa rejicientes. *Arianos* autem non minus ac *Socinianos* aeternam Christi Deitatem negasse, & meram ex eo fecisse creaturam, ex verbis *Socini* patet. Quid dicam de *Photino*, qui humanitatem Christi nudam ante Socinianos defendit, occasionem præbens nomini Socinianorum consveto, quando illi *Neo-Photiniani* appellari solent. Quid multis? Ipsi interdum Sociniani quosdam hæreticorum illorum, pudore tantisper deposito, inter patres suos referre amant: *Conf. Sandii Nucleus* p. 92. Adducere hunc in finem juvabit verba apprimè huc facientia *Andr. Wiffowatii* in præfat. *Bibl. Frat. Pol. Unit.*, sequenti modo se habentia: *Inter alia Religionis dogmata, maxime circa ipsius JESU Christi naturam atq; substantiam seu Personam excitata sunt (de mortuis nempe Apostolis) controversiæ. Quibus tamen temporibus, dum errores isti emergerent, viri nonnulli Apostolica simplicitatis tenaces eis restiterunt, ut Theodotus Byzantius, circa annum Christi 190. (de quo in præmio dictum, cujusque gloriationem vanam esse ostendit Sandius locò ib. allegato) quem Victor Episcopus Romanus genere Afer, ob sententiam de JESU Christo cum apostolica consentientem, sed ab eâ, quæ tunc invalescebat, dissentientem, ac Ecclesia exclusisse scribitur: cum Artemon cum suis Sociis & Paulus Samosatenus Episcopus Antiochenus circa annum Christi 260, & (ut præteream Beryllum Bostrensem in Arabiâ & Marcellum Ancyranum in Galatiâ Episcopos) Photinus Episcopus Sirmiensis circa annum Christi 350, à quo denominati Photiniani, per tempus aliquod veritati testimonium præbebant, quod ex historiis apparet. Quorum verborum maxima est convenientia cum iis, quæ ab eodem Wiffowatio exhibentur in Narrat. compendiosâ subjunctâ *Bibl. Anti-Trin. Sandii* p. 209. Paucis interjectis, ad hostium hæc in parte consensum idem Autor provocat, dicens: *Adversarii cautiore sententiam hanc non demum natam sed renatam (verba sunt Frid. Spanhemii in El. controver. p. 144.) nec primum ab hominibus istis (Socinianos intelligit) eusam, orbis Christiano expositam, sed recusam, & post-liminio repositam agnoscunt & consentunt. Pari ratione Eques Polonus, autor vindiciar. in Bibl. Anti-Trin. Sandii* p. 268, Arianorum quidem nomen à suis removet, existimans hunc titulum illis tribui, ut veteribus *Arrianorum* injuriis ulciscendus fiat pretextus, rationis loco apponens diversitatem semet inter ac *Arrianos*, quin & odium *Arrianorum* ergà eos, quos pro suis antecessoribus venditare datâque*

taque occasione nominare haud erubescit. Verba ipsissima hæc sunt: *Arriani acerrimè persecuti sunt Photini Episcopi Sirmiensis, & antiquioris eo Pauli Samosatani Episcopi Antiochia discipulos, qui primorum Christianorum Nazæorum, Ebionitarum, Theodoti Byzantini, Artemonis aliorumque primo & secundo seculo viventium fidem retinentes, primævam veritatem urserunt, quam & nos confitemur.* Imo Joach. Stegmannus in proba, ut vocat, c. X, p. 415, non tantum Cerinthianos & Ebionitas, sed etiam Basilidianos, Carpocratios, Gnosticos, Valentinianos aliosq; in subsidium adsciscere ausus fuit, teste D. J. W. Bajero *diff. de Monarchianis* §. 2. Qui specialem justamque hujus rei deductionem desiderat, adire poterit B. Calovii *Socinis. proflig.* sub initium, ubi *quæst. I.* quod illi rectè nuncupentur *Ebionitæ & Cerinthiani, II.* quod *Ariani, III.* quod *Samosateniani, IV.* quod *Photiniani, V.* quod *Abelardiani, VI.* quod *Servetiani, VII.* quod *Sociniani*; solidis rationibus probatur. Quod etiam *Nöetus & Sabellius* eo in passu præverint Socinianos, quando plures in divinâ essentiâ personas negaverunt, etsi Patrem Filium & Spiritum S. tria tantum distincta nomina facientes, in speciali sententiæ explicatione ab iis fuerint differentes, citatis *Socini c. I. respons. contra Jac. Wujekum* verbis, ostendit D. Calovius in *Consider. Theol. Socin. præmiali* §. 244. 245. Imo si placet, ad *Judeos* etiam recentiores confugere possunt, quoniam illi pari modo, Deum esse essentiâ ac persona unum, & Messiam nudum hominè, statuunt, idque eò facilius, quia *Franciscum Davidis*, in cæteris censentientem, ob denegatam nudo homini Jesu adorationis gloriam, in *Semi-Judaizantium dogmata delapsus* profitentur. Vid. *Sandii Bibl. Anti-Trin.* p. 55 & p. 54 sub nomine *Simonis Budnæi*. Nec minori ratione apud Muhammedanos solatium invenient, ex quorum informatione *Servetus* laudabiles suos hausit profectus. Vid. quæ *Wujekus* Socinianis objecit, nec non ea, quæ frigidè satis reponit *Socinus* in *Anti-Wujeki c. 1. Tom. II. p. 531.*

§. VII. Licet vero hæcæ quoad cætera sufficere queant, merito tamen ob durantem adhuc hodie inter Arii asseclas & Socinianos, Photinum secutos, controversias, quædam ad horum res pertinentia addenda nobis veniunt. Audiamus igitur jam sæpè nominatum Arianismi hyperaspisten *Sandium*. Is grave Socini ergà Arium ejusque scholam conceptum odium, in *Nucl. H. E.* p. 149 sequentibus exponit: *Ipsè Faust. Socinus in sine Ante-Wujeki* (reperiuntur ista *Oper. ejus Tom. II. p. 619. b.*) *Arianis & procul dubio*

Episcopi Ario tribuit, quod noluerint colere Filium DEI, & ob id eis anteponit homo-
ustianos. Quod Arius Seculi IV hæresiarcha, negatâ verâ Christi Dei-
tate ita turbaverit Ecclesiam, ut ad veram fidem defendendam ha-
bitum sit an 325, sub auspiciis Constantini M. Concilium Nicæ-
num Imum Oecumenicum, in vulgus notum est. Eundem quoq;
in cloaca, ejectis unâ cum excrementis visceribus, animam efflavis-
se, post alios ex variis testibus refert J.G. Rabenerus in amœnit. historico-
philol. p. 142. Quamvis non cum interitu Arij interierit Arianismus,
qui potius Constantii aliorumq; favore maximè crevit, & Orthodoxis
satis diu gravis fuit, in sectas tamē iterum scissus. Vid. Sagitt. intr. p. 848.
Laudabilē in eo refrenando operâ præstitit Theodosius M., sensim-
que D.J. etiam inter Gothos Vandalos coeterosque extinctus fuit. Au-
diamus vero, quid ad Arij accusationem, à Socino (quanquam eum
non speciatim nominet) factam, reponat Sandius. Utramque ni-
mirum ejus assertionem falsitatis arguit. Regerit enim ad primam:
Arianos eam ob causam ab Athanasio Ethnicis comparari, quod
Christo ceu nudæ, juxta eorum opinionem, creaturæ, cultum exhibeant.
Plura huic fini cumulat loca; ubi tamen notandum, quod
Eusebium manifestum Arianum vocet; cum contrarium præter alios
luculenter probet Henr. Valesius, nec non Gv. Cave Script. Ecc. Hist.
lit. p. 92. B. Ostendit paulo post p. 250, Arianos longe altiora sentire de
Filio DEI, quam Socinianos: hi enim id solum credunt, Christum
esse cœpisse per Mariam, & Filium DEI esse solum per conceptionem ex Spiritu
S. & DEUM adorandum factum per resurrectionem ob merita sua. At Ariani
credebant, Christum & DEUM & DEI Filium fuisse per generationem ante-
mundanam à Patre-Christum etiam ipsum Creatorē omnium vocabant, & Tri-
nitatem Personarū profitebantur, quam Sociniani negarunt. Utinam hæc ita
benè intelligeret impostor, ac primo intuitu verba sonant. Verùm
ut ex toto tractatu patet; per Deum intelligit Creaturâ, per generationē
Creationem, per Trinitatem Personarum Ens infinitum & duo entia finita.
Nunc ad cultum Christo præstandum his verbis pergit: Fateor equi-
dem, Arianos non eo summo cultu adorasse filium, ut Patrem. Si autem Socinus
in eo reprehendit Arianos, quod non summo patriæ cultu filium adoraverint,
qualem cultum ipse Filio tribuere videtur in Disput. contra Fr. Davidi: sciat,
Arianos magis in his rationales fuisse, quâ se ipsum. Vid. & T. I. p. 692 Verū in eo
passu utiq; s. literæ faciunt pro Socino (si modo ea est mens Socini) ut
eundem cultum tribuant Filio ac Patri. Facit huc Jes. VI. coll. Job.
XII, 49.

XII, 40. Job. V, 23. Jes. XLV, 23. coll. Philipp. II. E contrario rectè etiam demonstrat Sandius, Christum, si merus sit homo, adorare & contra rationem esse & contra Scripturam S. Verba sunt à nobis adducta Cap. I. §. 6. Quoad alterum autem, *admodum*, inquit, *αδόςως* dicit (Socinus) *Homousianos præstare Arianis: cum ipsius sententia longè magis differat à religione Homousianorum, quam Arianorum, concesso etiam, quod hi filium non adorarint. His animadversis, moderni Sociniani nec Filium summo cultu colunt, nec Arianos postponunt Homousianis.* Fatemur quidem libenter, verum esse illud, quod prioribus Sandii verbis exprimitur; sed dolemus, quod Sociniani illi, supposita ductu scripturarum cultus Filii DEI cum Patre æqualitate, justam exeundi ex dubiis occurrentibus viam, per confessionem veræ Deitatis ejus, non sint ingressi. Loca eorundem nonnulla ad Sandii scopum facientia congeffit Hartnaccius in *Contin. Hist. Eccl. Micr. al. p. 1027.* Jam fontem simultatis verum aperit Sandius sequentibus verbis: *Non ista fuit præcipua causa odii, quo Socinus persequeretur nomen Arianorum. Manserat alia mente repositum iudicium eorum, qui in Concilio Sirmientiensi Photinum, quem secum sensisse falsò putabant, condemnauerant: hoc ipsos adhuc Socinianos malè habet.* His autem prolatis Arii de existentiâ Christi antemundanâ sententiam, argumento à tutiori desumpto persuadere conatur, dicendo: *Si Christus præexistit, quanti res plena perituli, Christo id nolle concedere, quod ei jure competit. -- Et si non fuit ante Mariam, non succensibit eî, qui ei nimium honoris tribuerunt.* Verum huic Ariano sensu intellectæ præexistentiæ, quod nempe spiritualis illa creatura, quam vocant *Filium DEI*, ex Mariâ corpus assumpserit, eiqve fuerit instar animæ, rectè opponit Socinus, quod per illam vera negetur Salvatoris humanitas. *Siquidem, inquit in brevissimâ institutione Christi. Religion. Tom. I. p. 657, DEI filium jam perfectè extitisse contendunt, antequam esset homo -- necesse est, ut si quid habet humana natura, quod postmodum adeptus sit, id non ad ipsius essentiam pertineat.* Certum sanè est, hominem constare ex duabus partibus essentialibus, corpore & animâ, tanquam duabus naturis incompletis, quas homo adipiscitur in generando. Cum igitur *γεννώμενον ἐκ τῆς (Maria) ἀγαθῆς Luc. I, 35,* sive ex Mariâ genitus homo, qui & sæpissimè *Filius hominis* vocatur, nullo modo quoad naturæ humanæ veritatem à reliquis in Scripturâ S. distingvatur, id quod utiqve in maximam nobis cedit consolationem; sed è contrario *Filius DEI*, sicut pueri, particeps factus fuisse

carnis

earnis & sanguinis dicatur, *Hebr. II, 14*, per se patet, in fenum abire assertionem Arii. Patet interim ex modo adductis veritas verborum *Hilarii* (quæ etiam adducit, verum injuste pro malâ suâ causâ, *Sandius l.c. p. 157.*) *l. 7. de Trinitate*, quando ait: *Hæretici omnes contra Ecclesiam veniunt; sed dum hæretici omnes se invicem vincunt, nihil tamen sibi vincunt. Victoria enim eorum Ecclesie triumphus ex omnibus est, dum in eo hæresis contra alteram pugnat, quod in hæresi altera Ecclesia fides condemnat.*

§. VIII. Notabile id quoque est, quod *Photinianismus*, (à *Socino* in orbem reductus) *Sec. XVI.* *Arianismum* ferè oppresserit, sicut hic ultimus *Sec. IV.* *Photinianismum*, ceu paulo ante audivimus. Ut igitur de *Photino* nonnulla addamus, sequentia referre placet. Fuit is Patriâ *Ancyranus*, *Episcopus Sirmiensis*, in *Formulâ fidei* ab *Athanasio* in *Concilio Antiocheno* recitatâ, *Scotinus* (ex quo nomine per anagramma abjectâ literâ t. *Socinus* emergit) à tenebris damnabilium errorum, (cum *Photinus* à voce *Φως* lux derivetur) appellatus. Ingenii, quæ pollebat præstantia, maxima astutia, populique favore ad propagandos tam ore quàm scriptis errores, abusus est. De scriptis ejus conf. *Socrates l. 7. c. 30*, ubi indicat, illum præter reliqua contra omnes hæreses scripsisse, & *Celeb. Dn. D. Ittigius in Dissert. de Photino §. 47.* Varia ejus fata ibidem exhibentur §. 49, quod nempe post disputationem cum *Basilio* in exilium actus sit, sub *Juliano* revocatus videatur & à *Valentiniano* iterum expulsus, tandemque in *Galatiâ* mortuus sit. Non omnes quidem eos, quos defendunt *Sociniani*, fovit errores, e.g. de annihilatione damnatorum, rejectione officii Magistratus, ceu vero *Christiano* haud convenientis, licet nominatos hosce ipsi tribuerit *Paul. Stockmannus* in *Elucidario hæresium*, emendatus propterea à summè *Rev. Dn. D. Ittigio* in *Dissert. de Photino §. 14*; quemadmodum etiam probari non potest, satisfactionem *Christi* ab eo fuisse negatam. Præceptore usus *Marcello*, *Episcopo Ancyrano, Samosatensi* asscclâ primum occulto post manifesto, indeque ab *Athanasio*, qui eum primò defenderat, rejecto & ab *Eusebio* in libris contra *Marcellum* aliisque hæreseos accusato, (vid. *D. Ittigius §. 3.*) divinitatem *Christi* negavit, ejusque initium à tempore nativitatis ex *Mariâ* derivavit, etsi non ex cohabitatione ejus cum *Josepho*, sed per virtutem *Spiritus S.*, prout patet ex *Epiphanio hæresi 71. Sandius in Nucl. Hist. Eccl. p. 117*, *Sabellianismi* quoque eum accusat,

accusat, citatis quibusdā Patrum locis. Ast illud non absolute intel-
ligendum. Vid. Sulpit. Severus l. 2. c. 25. *Histor. sacra, Vigilii Tapsensis in*
Dialogo p. 122. Hilarius l. 7. de Trinit. c. 7, citati à D. Itigio l. c. §. 9; & apud
Vigilium quidē sequentia Photino tribuuntur verba: Ego dico, (reje-
cto Sabellio, qui impiè statuit: DEum Patrem per Virginem natum)
DEum Patrem Filium habere Dominū Jesum Christum ex Mariā Virgine initium
sumentem, qui per meritum à DEO Patre in Filium est adoptatus, & eximio
Divinitatis honore donatus. En verum Socinianorum Patrem! In-
constantiam tamen ejus diversamque in explicando Evangelii
Johannis initio, ceu malleo horum hostium fortissimo, à Socinia-
nis opinionem, ex eodem *Itigio §. 10. seqq. petere licet. Quod*
Regni Christi æternitatem negaverit, ex Socrate patet l. 2. c. 19, &
Itigio §. 12. Quam variis in Conciliis damnatus sit Photinus iste, non
constat inter Eruditos, ut patet ex controversiā Petavium inter &
Sirmondum agitata. Sirmiensis synodus, ejus §. antecedente men-
tio fuit injecta, indicente Constantio Imperatore, summo Arianor-
um Patrono, anno 351. ab Orientalibus in primis Episcopis ha-
bita est, de quā conferri meretur *B. Dorscheus in Collatione ad Sirmiensem*
Concil. ac Itigius l. c. §. 37. seqq. Et circumferuntur quidem tres Fi-
dei Confessiones Sirmienses, quarum *secunda an. 357. scripta, adeo*
crasse errorem exprimit Arianorum, ut ab Hilario Osi ac Potamii
blasphemiam appelleretur. Osius enim s. Hosius, licet subscripsisset Con-
cilio Nicæno, tormentis tamen ac persecutionibus Arianorum,
non secus ac Liberius Episcopus Romanus aliique, etsi pessimè, eò
adactus est, ut illis ore assensum præberet; indeq; confessio ista ab ipso
Basilio (qui Concilio Sirmiensi ante nominato interfuerat) aliisque
in Synodo Ancyranâ congregatis an. 358. rejecta sit. Tertia publi-
cata est ab Ursacio & Valente an. 359. Prima autem, in memorato
Concilio Sirmiensi approbatæ, in fine adjecti sunt Anathematismi
hæreticis oppositi, quorum nonnullis Photini impietas damna-
tur. De hac Confessione notandum, quod vocem ἁμῶσι omit-
tat, phrasęq; nonnullas adhibeat duriores, interim ita sit compara-
ta, ut pro vera habeatur ab Hilario, quem nonnulli sequuntur;
licet merito concedamus cum D. Itigio §. 41, plerosq; bujus Concilii
Episcopos Semi-Arianos fuisse, eorumque studio hanc fidei formulam am-
biguè ac subdolè conditam. Provocat eum suis in finem laudatus Vir
in Additament ad ipsum Hilarium p. 480, quia Pater ille in responsione ad-
versus

versus Luciferum testatur, se non adeo simpliciter assertionem ante commemoratam intellectam velle.

§ IX. Haecenus de Socini antecessoribus; quos magna ex parte ut occasio fert, Sociniani mox silentio praetereunt, mox strenue laudant. Videndum nunc quoque, quosnam falso pro antecessoribus suis venditent; quod ex ore percipiemus *Crellii* in *Prefat. Tract. contra Grotium de satisfactione*. Ibi nimirum, cum Grotius sententiam Socinianis oppositam, *Catholicam--101 Patrum auctoritate munitam* vocasset, regerere audeat, suam opinionem verè Catholicam esse, quod ea sententia Catholica sit, quae Christi, quae Apostolorum est. Christi igitur ac Apostolorum semet affectam profiteretur. Verum credit hoc, cui clarissima scripturae dicta, quae Patres orthodoxi secuti hoc loco sunt, pervertere cura est pariter ac voluptati. Patres quidem antiquae Ecclesiae non adeo magni aestimant Sociniani, *conf. Sandii Nucleus p. 93*, atque communiter etiam Ante-Nicænos Arianis adscribere solent; nihilominus id tamen lucrari ex hoc ipso quaerunt, ut a *Anti-Trinitariorum* castra optimi illi viri referri queant. Sic *Stanisl. Lubieniecius* in *Vindict. apud Sandium Bibl. p. 268*, *Ariani*, inquit, opinati sunt, Filium DEI-- ante mundum conditum re ipsam existisse, ex nihilo creatum, -- *Justinum, Irenaeum, Theophilum, Tertullianum, Origenem, Dionysium Alexandrinum, aliosque Patres, ut auctores dogmatis sui, secuti, quod cum fidei nostrae (Socinianae) confessione nequaquam consentit*. Haud absque iucunditate ex his verbis percipimus, quod scriptor iste satis celebris ortum sententiae suae viris ab orthodoxia in Ecclesia laudatis, adscribere non audeat; sed damnatos potius ab Ecclesia haereticos (verba ante adduximus) pro Patribus suis venditet, licet Arianis Ecclesiae Patres vindicare conetur. Verum addemus adhuc verba *Joh. Lud. Woltzogi*, qui licet in orthodoxiam blasphemus sit neque veritati planè litet, sententiam tamen Patrum primorum ab Arianorum placitis diserte distingvit. De Filio DEI itaque loquens, *initio*, inquit, pro summo DEO non habebatur, sed tantum pro singulari quadam personâ, quam DEUS ante mundi creationem, (non tamen ab aeterno sed certo tempore) ex sua existentia genuerit, quae propterea nomen Filii DEI gerat: cui sententiae plerique Veterum Patrum ante Nicænum Concilium -- adhaerere -- Alii Christo quidem divinam Personam adjunxerunt, sed ejusmodi, quae non ex essentia Patris generata sit, verum ante mundum conditum à DEO Angeli insiar sit creata, quam

senten-

sententiam Arius cum affectis suis urfit. Et hujus sententia quoque fatanam facit autorem. Pergit autem: Tandem persona ista plane altissimus DEUS effecta est -- idque potissimum factum in Nicano Concilio -- id quod celeberrimus Jesuitarum Petavius agnoscit de Trinitate l. 1. c. 1. §. 3, atque -- quod hoc mysterium demum post exortam cum Arianis controversiam Catholicis sit patefactum ac confirmatum.

§. X. Acceptamus ex hoc *Wolzenii* discursu, quod suam sententiam à Patribus derivare non audeat; deinde, quod Arianos cum Patribus consentire neget, fictamque eorum doctrinam fatanæ tribuat. Quod verò Patribus faciat injuriam, heterodoxam illis, de negatâ æternâ filii à Patre generatione, tribuendo sententiam, sufficienter jam à sinceris gloriæ divinæ vindicibus demonstratum est. Egregiam hoc in passu præstitit operam *Georg. Bullus* tunc Presbyter nunc Episcopus Anglicanus. Ediderat enim sæpè adductus *Christ. Sandius Nucleum Historia Ecclesiastica*, eum in finem, ut Patres ante Nicanos Arianis adscriberet, Nicanos maledictis incesset, multosque invitâ veritate in castra Arii obtorto quasi collo raperet viros egregios; inter quos & est B. noster *Lutherus* sufficienter tamen jam à variis defensus, *Vid. B. Gerb. Exeg. p. 986*; nec non *Disp. Theol. pro gloria DEI Disp. 9. §. 6.* & nuperrimè *Dn. M. P. Zorn's Lutherus Catholicus*. Unde facilè patet, non decere Theologum pium talibus uti verbis, quolibet usus est *Gotb. Arnoldus in der Kirchen und Stæder-Historie P. II. Lib. XVI. §. 1. p. 397.* quando ait: *So will ich auch der andern sonst berühmten Leute nicht eben gedencken / welche der bekante Sandius zu diesem (Arianischen) Hauffen gezelet hat / und zwar NB. nicht allezeit ohne gewissen Grund.* In allegatis enim ad hanc positionem citat *Sandii Nucleum 423. & seq.* ubi præter *Erasmum, Cajetanum, Calvinum, Lutherus* Arianis adscribitur. Quis autem negaret, B. Lutherum non esse in suspicionem gravissimæ hæreseos adducendum (ut de reliquis nihil nunc dicam) verum contra jam convictos calumniatores justo modo defendendum? Cæterum doctissimus *Bullus* an. 1685. impostori opposuit *Defensionem Fidei Nicane*, constitutis quatuor de hâc materiâ capitibus, quorum tria priora *Anti-Trinitarios* acutè oppugnant, ita ut in primo de *existentiâ Filii DEI ante Mariam contra Socinianos*, in secundo de *omnipotentiâ*, in tertio de *coeternitate Filii cum Patre contra Arianos* agatur, aperta Patrum de hisce rebus dicta proferendo, durasque loquen-

di formulas explicando. Certum enim est, ante motas contro-
 versias liberius nosmet loqui; eos verò scriptores, qui nobiscum
 sentiunt, clarissimis ejus rei exstantibus indiciis, ob phrasium abs-
 que malitiâ & perverso Syncretismi studio adhibitarum differen-
 tiam, non esse adversariorum nostrorum classi inferendos. Late-
 rem lavat *Stephan. Clarck* Anglus Socinianus, quando in edito anno
 1694. *Ante-Nicanismo* non solum Patrum testimonia pro Arianis &
 Socinianis corradere tentavit: sed etiam adjungere brevem re-
 sponsonem ad *G. Bulli Defensionem Synodi Nicanae*. Nam violenta de-
 torsio verum testimonium efficere nequit. Ast communis
 est Socinianorum Anglorum cum *Bidello* suo malitia, Patres in sub-
 sidium errorum suorum non tam proferre quam detorquere, &
eram toties à *Zwickerò Sandioq, coltam*, & à *Comenio, Gardinero, Whit-*
bijo, Bullo aliisq, pridem rejectam, iterum iterumq, ad omnium nauseam re-
 coquere; ceu loquitur *Celeb. D. Mayerus* in *Epist. de Controversiis Anti-*
Trinitar. in Angliâ. Ad *Samuel. Gardinerum* quod spectat, materiam
 hanc pertractat in *Hypotyposi sive Catholica circa SS. Trinitatem fidei*
delincatione ex scriptis Patrum Ante-Nicanorum, & Respons. contra Sandii
Epistolam tractatui suo oppositam. Cum autem *Sandius* in *Secun-*
da editionis Nuclei sui appendice, ad hanc quoque *Epistolam* subjun-
 xisset *responsonem*, *Gardinerus* denuò eum refutavit an. 1681. in *Re-*
sponsonis Valedictoriae, una cum appendice de *Cingallo*, h. e. larvato *San-*
dio. Nec minus *Dan. Whitby* in *Tract. de verâ Christi Deitate adversus*
Arii & Socini haereses Sect. II. Patrum pro orthodoxâ sententiâ collegit
 testimonia. *Comenius* autem contra *Zwickeri Irenicum Irenicorum*
 calamum strinxit, ita ut iste *Irenico-mastigem duplicem* eidem op-
 ponere necesse habuerit. Defensus etiam fuit à *Frid. Sylvio* in *Dissert.*
Epistolari, quamvis & huic tentaverit respondere *Zwickerus*, sed laterè
 lavando. Vid. interim *Sandii Bibl. Anti-Trin. p. 152. seqq.* Ex Gallis *Re-*
formatis Jurius in *Repræsentat. Socinianismi Epist. 6. Artic. 1.* vindicat
Polycarpum, Athenagoram, Justinum Martyrem, Tatianum, Irenaum, Cle-
mentem Alexandrinum & Tertullianum, quibus addit art. 2. *Origenem,*
Theophilum Antiochenum & Lactantium. Eâdem de re agit in *tract.*
Religio Latitudinariâ cum Apologia pro SS. Trinitate P. II. c. 5. (conf. *Act.*
Erudit. an. 1697 p. 55. seqq.) ubi & contra *Saurinum* scribit, ei tribuens,
 quod Patres *Ante-Nicanos* Sabellianismi ac Arianismi accuset, *Nica-*
nos verò & sequentes Tritheismi. *Saurinus* verò illos quidem ab
 hete-

heterodoxia absolvit, injuriam sibi fieri dicendo; *hos* verò rectè accusari, ratione scilicet scriptorum suorum, etsi asserere non audeat, errorem illum mentes ipsorum revera occupasse, contendit, (vid. *Vindicia ejus P. I. c. I. § 3.* nec non *Acta Er. Lips. an. 1697 p. 334. 337.*) merito propterea à *Jurio* castigatus. *Urignius* quoque in *Epist. contra Anti-Trinitarios* (vid. *A. E. an. 1694. p. 419.*) p. 32. *Justini Martyris, Irenæi, Tertulliani, aliorumque* documenta huc citat. Ex *Nostris* præter cæteros *B. Calovius*, cujus scripta *Anti-Sociniana* in æternum perstabunt, & in specie ejus *Confessio Martyrum aliorumque, fidelium de SS. Trinitate Tom. II. Operum ejus Anti-Soc.* conferri meretur.

§. XI. Perversa igitur sunt labia *Crellii Præf. libri de Satisfactione Christi*, *Grotio*, contra quem librum istum direxerat, impunitatis, ac si in loco de *DEO* antiquissimorum *Patrum* sententiam sequi noluerit. *Neque enim*, inquit, *persuadere mihi possum, ignorare Grotium—eos (Patres) haudquaquam credidisse, Patrem & Filium Personas esse in eadem numero (substantia) existentes -- Filium autem, ut Justini verbis utas, (Dialog. cum Tryphone) alium esse DEUM præter universi Creatorem, & solum etiam ministrasse ac subditum fuisse illi cælesti ac supermundano, qui est super omnia, DEO. Demonstrarunt id nostri (Anti-Trinitarii) variis in locis satis luculenter, testimoniis productis, & de quibusdam ex illis, ut Tertull. & Origenem, multi ex adversariis id non diffitentur.* Perversa, inquam, sunt hæc prolata. Quod si enim in *Justini* aliorumque ejus temporis *Patrum* lectione versatus fuisset, ut in his verbis videri voluit, *Crellius*, facile scivisset, eos alibi mentem suam clarius exponere, in locis adductis autem per ministrare nihil aliud intelligere, quam agere à *Patre & ab eo mitti*, qui utique *alius* est quam *Filius*, non quidem essentialiter, verum personaliter. Sanè neque *Tertullianum & Origenem* adversariis firmiter patrocinari ostendit *Bullus* aliique, ut reliqua linquamus. Notabilem *Origenis* de hac materia locum ex *Lib. VIII. contra Celsum* depromptum, allegavit in *Thes. ex Theol. patr. §. V. prælaudatus Dn. D. Fechtius*, cujus verba audire placet. *Objecerat, ait, Celsus, Christianos tam acriter pro unitate DEI contra idola decertare, & tamen interea Christum aequalibus cum DEO honoribus afficere, ad quod Origenes respondet. Si Celsus intellexisset illud: Ego & Pater unum sumus, & illud in preceatione dictum à Filio DEI: Sicut Ego & Tu unum sumus non putasset, nos etiam alium colere præter DEUM, universorum Dominum. Ait enim: Pater est me, ego in Patre. Bone DEUS! quid clariss est? quàm ineptè*

respondisset Origenes, nisi eandem numero Patris & Filii essentiam intellexisset! Plura istiusmodi loca idem attulit in diff. de Origene & Origeniano, Præs. fide B. Meisnero quondam Wittib. proposita, ostensurus, quod istæ duræ loqvendi formulæ ab Origene adhibitæ, Arianis nullâ ratione patrocinentur.

§. XII. Interim haud diffitendum, non solum Socinianos & Arianos, sed etiam nominatum paulò ante à Wolzogenio Petavium, Patribus Ante-Nicænis aliam quam par est, in Articulo de SS. Trinitate sententiam, Arianismo nempe faventem; adscribere. Quam absurdè id fecerit Petavius, propria isthoc modo vineta cædens, ostensum fuit in *Dissertatione nostra de legitimo S. Scripturarum scrutinio*, p. 74, quia scilicet Petavius de Trinitate Lib. III. Cap. XI. §. 9. *Opp. Tom. II.* in conflictu cum Socinianis ad eosdem Patres, tanquam iudices inter orthodoxam atqve socinianam sententiam provocat. Si autem boni isti viri heterodoxiæ in hoc articulo jure accusandi essent, sanè apud eorum tribunal æq. damnarentur Catholici ac Unitarii, prout rectè observat Autor editionis *Opp. Petav. anwerp. Anno 1700*, (qui est Job. Clericus, sub Theophili Alethini nomine latitans, notante Dn. D. Mayero, in *Ep. de Controv. Anti-Trin. in Anglia*) in nota ad citatum modò Petavii locum. Non solus autem inter Pontif. Petavius, verum etiam Episcopus Gallicanus P. D. Huetius, Patribus ante nominatis errores in doctrina de æterna Filii DEI generatione imputat. Bossuetus vero Præsul Meldensis, Jurio ex multis scriptis noto Doctori Calviniano tribuit, quod Patres Ante-Nicenos pro Anti-Trinitariis habeat. Verum ille in *representatione Socinianismi Epist. 6. Art. I. p. 226 seqq.* (unde excerpta sistunt *Acta Erud. Lips. An. 1691. p. 455.*) injuriam sibi fieri queritur, & articulo IV, p. 283. sqq. convitia à Bossueto injustè in semet jacta, Petavium & Huetium ferire demonstrat. Idem Petrus Jurius in *Tract. Religio latitudinarii, P. II. c. I. sqq.* contra Elie Saurini, adversarii sui, accusationem huc spectantem, se defendit, & è contrario ipsum Saurinum illius criminis accusat, de quo ante dictum.

§. XIII. Ut ad Petavium revertamur, Sandius Nucl. Lib. I. circa fin. p. 156, Arianis eum, ob adscriptam Patribus Ante-Nicenis sententiam Arianam, annumerare nullus dubitat. Cum considero, ait, quod Petavius Patres Ante-Nicenos eadem cum Ario docuisse, & traditionibus Articulos fidei probandos esse, dicat, impossibile duco, quin Petavio persuasa fuerit conclusio ex his præmissis infallibiliter sequens, scil. Trinitatem Ariano-

rum

non esse Articulum fidei, additque eum ad vitandas persecutiones mentem non voluisse apertis verbis exprimere. Verum hoc non obstante Autor novæ editionis *Petavii* modo commemoratus, excusare illum omni ratione quærit, urgens in primis diligentiam *Petavii* in falsitate Arianorum strenuè confutandâ. *Bullii* quoque errorem *Petavii* non ex *crypto-arianismo*, sed perverso Ecclesiæ papali adulandi studio profluxisse existimat; dum nempe causæ Pontificiorum aliquid lucri inde speravit accessurum, si Patribus primorum Seculorum, qui à Lutheranis & Reformatis contra eos haud absque effectu adduci consueverunt, non multum tribuendum esse, hoc modo ostenderet, Conciliisque oecumenicis, (quibus & Tridentinum frivole adjungunt) articulorum fidei condendorum potestatem tribueret. Quicquid interim sit de mente Jesuitæ, certum sanè est, turpiter eum sui oblitum fuisse, cum Patres hos repudiatos iudices causæ suæ exoptaret. *Sandii* tamen relationi in se spectatæ fides nulla debetur, quoniam ille orthodoxis quoque viris, nihil minus cogitantibus, quod omnes Ante-Nicenos Patres Arianismi labe infectos existimaverint, affingere haud fuit veritus. Quo pertinent *D. Abrab. Calovius*, *D. Job. Conr. Dannbaverii*, *D. Job. Meisnerus*, & noster *Dn. D. Fechtius*. Verum *B. Calovius* peculiari *Exercitatione* semet defendit. *B. Dannbaveri* sententiam facile cognoscet, qui modo, quæ ipse de *Origene* & *Tertulliano*, suspicionem illâ maximè pressis, sentiat, inspexerit. Ostendit nimirum *B. Vir* in *Christeide* p. 346. ex *Origene*, quod ab eo defensus sit DEUS Triunus & Filius DEI æterna Deitas. Item p. 365. ex *Tertulliano*, quod loca contineat proasserendo DEO Trinuno. Cumque phraseologia hujus interdum dura sit, p. 366. sub finem citatorum addit: *admittimus hic benignas interpretationes phrasum Tertulianarum in hoc mysterio, editas à Panelio paradox. 31.* Quantâ autem maledicentiâ erga *B. Meisnerum* Præsidentem, & *Dn. D. Fechtium*, t. t. Respondentem ejus *Disp.*, ex qua demonstrari debebat prolatum, usus sit impostor, ostendit ultimum allegatus Theologus in *Thesibus patriis*, s. VI. Iis ipsis enim verbis, quæ prolata erant ad liberandum à culpa Arianismi *Origenem*, ad suspectos reddendos cum eo reliquos Patres, abuti tentat. Protulit injustas illas accursationes *Sandius* in *Tract. : Scriptura s. Trinitatis Revelatrix*, sub nomine *Hermanni Cingalli* edito, ac repetiit in *Nucleo Hist. Eccl.* p. 143. Verum sufficiant hæc de *Sandio*. Claudemus interim præsen-

præsentem Sect. verbis *Danielis Whitby*, Ecclesiæ Anglicanæ Doctoris jam commemorati, quando in præf. Tract: de vera Christi DEitate adversus *Arii & Socini hareses*, inter alia inquit: quæ ratio assignari potest, cur hi Christiana fidei hostes jurati (locutus erat de Tryphone, Plinio, Luciano ac Celso) qui sub Hadriano ferè omnes floruerunt, doctrinam hanc iis (Christianis) adscriberent, si ea tunc temporis in Ecclesia nondum obtinisset? Imò cum hanc ipsissimam doctrinam -- pro ridicula habuerint, cur hunc iis scrupulum nunquam eximerent, -- Religionis nostræ Antisites, sed eam animosius defenderent?

Sect. III.

De Sectæ progressu.

§. I. Cùm artem fallendi Socinianis quàm optimè cognitam esse, tam ex verbis *Autoris vite Lal. Socini* à nobis adductis, quàm ex iis, quæ mox dicenda sunt, percipere queamus, ante omnia notandum: multos dari hujus sectæ affectas non manifestos & professos, verùm occultos. Sic *P. Jurius in Repræs. Socinif.* in cœtibus *Anabaptistarum, Mennoistarum & Remonstrantium* latitare istius fufuris homines, docet, conf. *Act. E. L. an. 1691. p. 454*, idemque affirmat *H. L. Benthem* in *Holländischen Kirch- und Schuler- Staat cap. 19. § 30. p. 882*, testatus: quod Sociniani in Bataviâ, ob edicta Magistratus iis adversa, unter den *Mennoiten / auch wohl Remonstranten* durchgelauffen: addit autem, eosdem interrogatos, facile semet prodere, sequentibus verbis: *Doch schâmen sie sich nicht zu sagen / daß sie solche seyn / wann man einen jeden insonderheit fraget.* Nam de talibus hominibus verum est proverbium: non omnibus dormio; cum interesse, quod vocant, ipsorum, regulam fidei eorundem professioni ponat.

§. II. Indicavimus jam sub finem *cap. 1. Antitrinitarios* hodiè ob infamem Socini famam nomine *Socinianorum* solere appellari, etsi illi, qui appellatione hæc strictè sumptâ gaudent, tales pro membris Ecclesiæ suæ haud agnoscant, neque hi pro Socini filiis agnosci velint; cum revera haud alia inter turbatores Ecclesiæ, qui Reformatores esse volunt, Anti-Trinitarios, detur concordia, quàm quondam inter vulpeculas Simsonis. Sicut enim jam olim à *Sabellianis Ariani*, ab his autem *Photinians*, haud parum dissentiebant, ceu in *Sect. II.* observavimus: ita quoque; *Socinorum, Lali ac Fausti*, Socii in Jesu quidem

quidem nostro deridendo amici eorum fuerunt, ast aliis in punctis capitales sæpè inimici. *Job. Paul. Alciatum*, ut & *Adam. Neuserum* ad Turcas tandem accessisse, refert *D. Calovius* in *Coroll. V. Confid. Theol. Soc. Proximali* adjuncto. Neque obstat, quod in *Bibl. Anti-Trin. Sandii* in vitâ posterioru ex memoratis seductoribus id ipsum reticeatur, in prioris verò per illa quoque, quæ posita sunt, planè videatur negari. Merito enim *Bibliothecam Sand.* perfidiæ hoc in passu, mentione *Neuseri* factâ, accusat *Frid. Spanhemius* in *Elench. Controv. p. 141.* Verba sunt sequentia: *Tacet etiam Sandius, Neuserum defecisse ad Turcismum, circumcidendum Constantinopoli, quod & de Anti-Trinitariis pluribus studio premit, de quorum ad Muhammedicum defectione plura observavit Hottingerus in Hodego P. II.* Alia à Sandio falsa relata ibidem annotat *Spanhemius*, taxans inter cœtera, quod prædictum *Neuserum* vocet *Neuserum. Joh. Val. Gentilem*, Bernæ decollatum, *Trinitatem fuisse, tres aternos spiritus, gradu numeroque distinctos, Trinitatem constituere professum, & post semel factam revocationem in eundem iterum errorem prolapsum, ex ipsius verbis referunt Autores. Vid. Spanhem. l. c. p. 138.* Sandius vero *Nucl. H. E. p. 427,* Arianis eundem accenset, dicendo, quod vocem *aterni* non acceperit sensu usitato, sed pro *antemundano* (utique tamen, quod *antemundanum* est, quia mundus *inisiò* fuit creatus *Gen. I. 1,* veram habere æternitatem, *Conf. Psal. XC. 2,* de jure censendum est ex usu scripturæ) quia constet, eum sensisse, *Patrem fuisse ante Filium, quod Filii absolute æternitati repugnet.* Quicquid sit, sanè non in omnibus ille cum reliquis Arianis consentit; apertè autem Arii de Filio DEI mentem contra Socinum defendit *Erasm. Johannis*, ut reliquos taceamus. *Judicium Gentilis* adducti de *Blandratâ*, (& sic reliquis Neo-Photinianis) *Sandius Nucl. H. E. p. 120.* exhibet hisce verbis: *Periit, ut qui in Sabellii & Samosatani delirium incidit. Bernb. Ochinum* polygamix defensorem, Scepticum ferè fuisse, ad Arianos tamen in quibusdam procliviores, ex scriptis ejus iudicat *l. mox c. D. Calovius. Georg. Blandratam*, a fratris tandem filio, quem hæredem constituerat suum, miserè interfectum, inconstantem fuisse atque eo tandem devenisse, *ut vix existimaretur priorem, quam tantopere foverat, de DEO & Christo sententiam retinere, sed potius Jesuitis jam adherere, aut certè cum eis quodammodo colludere, Socinus refert in Anti-Wuject. c. 2. T. II. p. 538.* Quid molitus sit *Franciscus Davidis,*

G

in

in carcere mortuus, quidq; Czechovicus, in vitâ Socini audivimus, eâdemqve de re paulo post adhuc nonnulla recurrent.

§. III. Neqve existimandum, tantam fuisse auctoritatem Socini, ut professi ejus sectatores, nedum omnes, qui se Trinitatis hostes profiterentur, ejus secuti sint placita, aut etiam hodiè illa strictè sequantur. Audire hâc de re iterum placet *Spanhemium* p. 145. Postquam enim Socinismum latè ità dictum, *hydrum* vocaverat *πλουτέφαιον*, & aliquanto vetustiores Anti-trinitariorū recensuerat dissensiones, ita pergit: *Quæ adeò pugna & discrepantia in Belgio nostro hodièq; viget. Alii enim Trinitismo favent, πάλ᾽ ὁμοῦσία Patris, Filii & Spiritus S. negato de Identitate essentia cum Stephano Curcellæo (Arminiano) Alii-Socino per omnia adherent; alii non nisi in capite de Trinitate & Divinitate Filii, in altero de satisfactione facillè consensuri, ut de se Dan. Zwickerus in Iren. Irenic. proficitur. Alii Arianismum renovant, ut Sandius, additurus commentum de Spiritu S. post Bidellum, ac relicturus post se hodièq; Nepotes. Ad illustrandum istud de Curcellæo prolatum conferri poterit C. Sagittarii *Introd. in Hist. Eccl.* p. 853, ubi sequentia profert: *A Semi-Arianorum sectâ non multum discrepant Sim. Episcopus & Steph. Curcellæus, eorumq; in Belgio sectatores, qui Filium non eandem cum Patre, sed similem vel ejusdem speciei essentiam habere dicunt, nisi quod ex essentia DEI Patris etiam genitum esse fatentur Filium, quod olim non ausi sunt sateri Semi-Ariani. Quod ad Zwickerum spectat, ille à Frider. Sylvio in *Dissert. Epist. ad eundem, Sociniana de Personâ Christi sententia promachus* vocatur. Vid. *Sand. Bibl.* p. 156. Verùm qualem cum Socinianis reliquis foverit harmoniam, ex hypothesi memoratâ, quam quoqve *M. Bauvignario* in Transylvaniâ tribuit *B. Seberzerus Coll. Anti-Soc.* p. 438, nec non ex scriptis ejus contrâ *Andr. Willowatum, Val. Smalium &c.* confectis, patet. Vid. quoq; tractatus: *Ultima Tuba s. admonitio ad omnes sectas, videlicet Catholicos, Græcos, Lutheranos, Reformatos, Remonstrantes, Enthusias dicitos Quakeros, Mennonitas, seu Fratres Polonos; quod debeant doctrinam & vitam suam emendare, si velint salvari.* Conf. hic potest *Arnold. K. und S. Hist.* P. II. L. 17. c. 13. §. 19. 20. Sæpè nominatus Sandius magnum sibi nomen Arianismi defensione comparavit. Verùm in *Problem. paradoxo de Spiritu S.* à B. J. Chr. S. homero accuratè refutato, specificam saltem unitatem Spiritui S. tribuit, intelligendo chorum plurium sanctorum Angelorum. Videatur in compendio Theologus mox citatus *Coll. recent. contr.* c. 4.**

§. 9. 10.

§.9. 10. Ante mortem quidem Arminianis se addixisse refertur à *Benthemio* im *Holländischen Kirchen und Schulen-Staat* p.903. & *God. Arnoldo* in der *Kirchen und Reher. Historie* P.II. l.17. c.13. §.25; sed procul dubio salvis erroribus Arianis. *Job. Bidellus* autem ita differt à *Sandio*, ut teste ipsâ *Bibl. Anti-Trin.* p.159, fuerit *Socino* serè *homodoxus*, excepto quod *Spiritum S. Personam*, ac velut *Principem* quendam *Angelorum* putaverit. *Jerem. Felbingerum* inter *Socinianos* communiter referri, notum est. Vid. *Job. Fabricius* *Confid. Controv.* p.197. Verùm quod hypothesi *Arianæ* constanter manserit addictus, suprâ nos edocuit *Benthemius*. *Sam. Przypcovii* Opera ipsi *Bibliotheca Socinianorum* (quæ *Fratr. Polon.* vocatur) adjuncta sunt. Ast quantum suorum odium, ob controversias de *Personâ Christi* & magistratu motas, incurrerit, pari modo superius indicatum est. Statuit autem *Przypcovius*, *Christum* propriè & sine figurâ *DEI Filium* esse ex *essentiâ Patris* natum. Interim non melius sensisse, sed *subtilius* modo errasse quam cæteri *Sociniani*, dicendus est. *Divinam enim quidem naturam* æque ac *humanam* in *Christo* agnoscit; sed *illam succedere humana* sibi persuadet, quæ verba sunt in *A. E. L.* an.1692. p.422. reperiunda, pariqve modo æternitatem regni *Christi*, refutatâ *explicatione loci 1. Cor. XV, 24.* *Sociniani* consveta, defendit. Vid. *ibid.* p.419. Neque *Przypcovius* solum de *Magistratu* contentionis ferram cum suis reciprocavit: verùm & in *Jonæ Slichtingii* Operibus, in *Bibl. Socinianorum*, ceu c.1. §.2. annotavimus, suum occupantibus locum, ea quæ hic contra *Wolzogenium* de hac & cognatis materiis scripsit, additis suo loco in eâdem *Bibl.* illis, quæ *Wolzogenius* reposuit, reperimus. *Wolzogenius* nempe *Dan. Brenii* librum de *qualitate Regni Christi*, *Episcopi* sententiæ de *munere Magistratus à Christianis gerendo* oppositum, amplificaverat; tum tres secutæ sunt in contrarium *Jonæ Slichtingii* *quæstiones*, ad quas ille reposuit *Annotationes*. Cum autem *Slichtingius* *Annotationibus* illis suas iterum objecisset *Annotationes*, demum secuta est *Responsio Wolzogenii ad Jonæ Slichtingii Annotationes in Annotationibus de Bello, Magistratu & privatâ defensione. De Spiritu S. Crellium* novam protulisse opinionem, quod nempe *nihil aliud sit*, quam *qualitas intermedia inter virtutem DEI & facultates in homine excitatas*, locis ejus citatis asserit *D. Calovius Socin. prosl.* p.221. Conf. etiam p.21. Satis hinc patet, neque inter *Anti-Trinitarios*, neque *Socini* asseclas dari consensum.

§. IV. Cùm nunc instituti ratio postulet, sectæ Socinianæ propagationem brevibus considerare, percommode id fiet, si ratione terrarum, ubi vel vixerunt vel vivunt Socin., propositum effectui sumus daturi. Initium meritò facimus à Poloniâ, ubi *Faustus Socinus* matrimonium iniit vitamque suam finivit, & de qua *Autor Vita Wissowatii* apud *Sand.* p. 226. gloriatur, quod ibi quondam religio Sociniana sedem ac domicilium fixerit, aliisque ob eadem sacræ profugia tutum præbuerit asylum. Interim jam patuit ex vitâ Socini, non primum erroris Anti-Trinitarii in Poloniâ autorem fuisse *Faustum illum*. *Lalius* enim jam an. 1551, & deinde A. 1558. eò profectus, *Francisc. Lismanino* (qui phrenesi correptus in puteo tandem suffocatus est) & aliis quædam contrâ receptas sententias instillaverat, asserente *Andr. Wissowatio* apud *Sandium* p. 210. Quod etiam *Belga* quidam, qui *Spiritus* nominatur ab *Andr. Fricio Modrevio Sylv. lib. 1. tract. 2.* & *Adam. Pastor* (vel *Pastoris*) fuisse existimatur in *Append. Narrat. Wissowatii* subjuncta p. 217, (Illum autem *Adamum* Anabaptistas secutum, à *Mennone* & reliquis ob impugnatam æternam Christi Deitatem excommunicatum, sectatores non paucos, sub Anabaptistarum nomine latentes, habuisse, ex *Bullingero l. 3. contrâ Anabapt.* refert *Sandius* in *Bibl. Anti-Trinit. p. 38*) *Cracoviæ* 1546. impium de SS. Trinitate cum amicis habuerit inter convivandum colloquium, ac nonnullis, inter quos fuit ipse *Fricius*, scrupulum injecerit, ultimo nominatus *Autor* refert in *lib. Sylv.*, in quibus & de controversiis circa SS. Trinitatem egit. Qui autem Anti-Trinitariorum tunc castra in Poloniâ sequebantur, ex eâ ratione, quia sub *Nic. Olesnicii*, oppidi *Pinczow*. Domini patrocínio debebant, (ex quibus *Lismaninum*, *Statorium Gallum*, *Georg. Blandratum Italum*, & *Job. à Lasco Polonum* nominat *Wissowatius* apud *Sand.* p. 211, & ex quorum conversatione dogma illud se didicisse fatetur *G. Schomanus* in *Testamento Bibl. Sandii* subjuncto p. 193.) *Pinczovii* sunt appellati. Sub initium hi homines mentem suam apertè non exposuerunt, verùm ita dissimularunt, ut *maiores an baretici an tergiversatores fuerint, dubium videatur*, dicente *Hoornbeekio summ. Controv. p. 565*, qui exemplum adducit *Petri Statorii* & *G. Blandrate*. Verba Confessionis in Synodo *Pinczoviensi* ann. 1561. ab ultimò editæ, sunt sequentia: *Fateor tres esse distinctas òmógenes, & æternam Christi Divinitatem & Generationem, & Spiritum S. verum & æternum DEUM*

ab utroque procedentem. Conf. etiam *God. Arnoldus KirChen-und Reher-
Historie P. II. l. 16. c. 33. §. 11*, ubi ad *Regenvolscium* provocat. Sed
quænam mens eorum fuerit, exitus probavit. De *Lismanino* addit
Hoornebeckius, quod falsus sit, se non ad eum *Doctrinam fidei, quam verba
Scholastica Trinitatis &c. accusare*. Primus ergo, qui SS. Trinitatis dogma
palam in Polonia oppugnare cœpit, fuit *Petr. Gonesius* teste *Sand.* in
Bibl. p. 41, nempe in *Synodo Seceminensi An. 1556*, defensâ cum Ario
Christi ante Mariam existentia. Vivebant tamen adhuc postea
sub *Reformatorum* nomine Anti-Trinitarii, donec *Greg. Pauli* ferocia
suâ rupturæ publicæ daret occasionem. Circâ annum enim 1562.
audax ille seductor, cum *Cracoviae* inter Reformatos Ecclesiasten a-
geret, contra SS. Trinitatis dogma concionari cœpit. Tum verò
a *Stanisl. Sarnicio* perfidiæ Anti-Trinitariæ accusatus est, atque sic
ministerii sui functione privatus, allaborante eo apud Ecclesiarum
Patronos *Sarnicio*, ut & cœteri ejus furfuris concionatores ab officio
removerentur. Refert tamen in *Testam. suo Bibl. Anti-Trin. adjuncto
p. 194. G. Schomannus*, quod a. 1561, cum minister esset Ecclesiæ in *Xianz*,
doinus loci illius semet jufferit ob *Trinitatem expelli*. Objicit exinde
Wissowatius Sarnicio, quod hanc in metropoli Ecclesiæ administrationem invi-
derit *G. Pauli*, imo & quod fuerit *Schisma moliens*. Verum nescio sa-
nè, an hic justa adsit invidiam *Sarnicio* objiciendi causa, dum in a-
prico positum est, vel Judice ipso *Wissowatio, Gregorium*, qui DEUM
impugnare Trinunum gestiebat, non secus ac Anti-Trinitarium
hæreticum potuisse à *Sarnicio* vi hypothesium suarum tractari. Mul-
to minus verò *schismatis* autor vocari poterit, qui homines ab Ec-
clesiâ dudum damnatos, in communionem suâ tolerare non vult,
imo nequit. *Schomannus* l. c. recenset, quod *Ann. 1563* missus ad Co-
mitia *Petricoviensia*, à *Sarnicio* fuerit *infamatus de Arianismo*, ubi (quæ
verba ejus sunt) à nobis palam *secessiones fecerunt*. Addit, quod *ann. 1564.*
Warsaviae semet inter ac *Philippovium* ex unâ, atque *Sarnicium* ex al-
terâ parte, Colloquium institutum sit; sed *Sarnicius*, pergit, cum suâ
parte DEUM Trinum, nos DEUM unum Patrem professi, discessimus. Simile
quid refert de *Disputatione an. 1565. Petricoviæ* institutâ. Equidem
Greg. ille Pauli an. 1565. in conventu *Petricoviensi* unâ cum
suis Sociis, ex quibus *Wissowatius* apud *Sand. p. 211.* nominat. *Stan.*
Lutomirscium ejusque fratrem *Johannem*, nec non *Nic. Sienicium* atque
Johan. Niemojovium, postulato amico colloquio, concordiam cum re-

liquis Reformatis iterum inire tentavit; verum cum sententiæ suæ
 firmiter unâ cum illis inhæreret, à Reformatis *conclusum est*, sermo-
nēs de hisce controversiis non amplius cum istis habendos. Rectè sanè & con-
 formiter dicto Pauli Tit. III, 10: *hereticum hominem post unam ac al-
 teram admonitionem repelle*. Nam sicut *gangrana* impia serpit doctrina,
 & pessima ejusmodi tolerantia simplicioribus ansam præbet in da-
 mnabiles incidere hæreses, eo ipso, quia rationi blandiuntur, spe-
 ciosas. Anno 1566 Schomannus semet quidem iterum cum aliis ad
 Comitiam Lublinum ivisse narrat, verum ex urbe illa cum suis *cedere
 coactum fuisse*, & ab eo tempore, pergit, nos à Comitibus abstinuimus. Circà
 annum 1567. *Wisnowatius* apud Sand. p. 213. mentionem facit *Stanisl.
 Farnovii*, seu *Farnesii*, qui ab aliis Unitariis, ceu loquitur, *schisma fecit,
 Arianismum*, ut antea *Gonestus*, defendendo, cujus tamen *Se-
 ctatores* post ipsius obitum, partim ad alios Unitarios, partim autem ad *Calvi-
 nianos* sint delapsi. Edita sunt Acta Colloquii *Scrynicensis* Ann. 1567. in-
 ter istos dissentientes habiti à *Stanisl. Cicovio*, in quo (juxtà *Sand. Bibl.
 p. 49*) ex *Neo-Arianorum* parte præter *Farnovium* Collocutores fuere
*Job. Cazanovius, Job. Niemojovius, Nic. Zytno, Job. Falconius, Mart. Czecho-
 vicius, Dan. Bilinius*, adjunctis ceu scribis *Laur. Criscovio & Thom. Swiecho-
 vio*, ex quibus tamen circà an. 70. *Czechovicius & Niemojovius* ad alte-
 ram partem cum aliis accesserunt (juxtà p. 49) Præter hos adhuc
Stan. Wisnovii, tanquam sectatoris *Farnovii*, mentionem facit *Sand-
 dius* p. 53. Verum neque postea defuerunt opinioni *Arianæ* addi-
 cti, quos inter fuit *Erasm. Jobannis* jam aliquoties nominatus, Scho-
 læ quondam Antverp. Rector, qui, cum conatibus ejus resisteret
 Princeps *Auriacus*, in Poloniam se contulit, ubi cum *Socino* de
 suâ sententiâ disputavit, & factus est *Claudiopoli* in *Transylv.* Pastor
 Unitariorum eâ conditione, ne sententiâ suam *Arianam* pro
 concione proponeret, juxtà *Sandii Bibl. p. 37*. Namque *Farravianos*
communione suâ non arcebant, imo ad eam invitabant reliqui Unitarii, te-
 ste Autore *Epistola de vitâ Wisnow. l. c. p. 226*. *Luclaviciano* verò cœ-
 tu cum Patrono suo reliquis Unitariis semet associante, homines il-
 los Ducibus destitutos, plerosque etiam eodem reversos esse, idem
 testatur p. 227. Memorabilis est *S. homanni* sæpè citati *de diffidiis An-
 ti-Trinitariorum* relatio, quandò recenset apud *Sandium* p. 195, quod
Racoviam (à quo oppido *Racoviensium* nomen traxere Unitarii) cir-
 cã Ann. 1569, multi convenerint ad sententiâs conferendas,
 sed

sed isthoc eventu, quem verba *Sehomanni* sequentia docebunt. *Synodus*, ait, duravit aliquot annos, & desit in gravissima dissidia, quae patefecerunt, alios alii *Phariseos*, alios *Saduceos*, alios *Judeos*, alios *Atheos*, quod dolendum est, vocantes, Sed devenerat, ut omnes ferè excepto *Mart. Czechovicio*, *Ministerium Verbi deposuerimus*, quam rem secuta est propè ruina omnium rerum. Addit tamen, quod *Simon Pharmacopæus* res collapsas reficere quæsierit, *Ministerio* ibidem erecto. Quantopere *Sim. Budneus*, sectæ illorum, qui Christum divino honore colendum negarunt, in *Pol.* primarius fautor teste *Sand. p. 54*, cujus homodoxi erant *Stan. Budzinius*, *Franc. Davidis*, *Job. Somerus*, *Jac. Paleologus*, *Matth. Glirius* &c. (de quibus conferri potest *Sandii Bibl. l. c. seqq.*) turbaverit castra Unitariorum, refert Auctor *Vitæ Wiffow. p. 226*, subjungens mox, quod illi homines, multis ad meliorem, ceu vocat, frugem redeuntibus cum hyperaspista suo tenues abierint in auras. *Budneus* enim cum asseclis excommunicatus est à cæteris Unitariis, & ipse à *Ministerio* depositus an. 1584, imo tandem opinionem suam retractasse perhibetur *l. c. p. 54*. *Czechovicus* quoque, licet schisma quondam ab iis, qui cum *Socino* sentiebant, molitus fuisse dicatur in *vit. Wiffow. p. 227*, tempore mortis tamen (si scripto mox adducto fides habenda) suos monuit, ut in Unitariorum reliquorum societate, quietè ac modestè se gerentes, perseverarent.

§. V. Hæc ergò ratione victoriam ita inter suos obtinuit *Socinus*, ut in ipsius sententiâ plurimi *Anti-Trinitarii*, qui paulo ante eundem in communionem suam recipere nolebant, (vid. *Cap. II. Sect. I. § 6.*) jam pedibus irent, rectèq; observat *D. Calovius Coroll. V. Theol. Soc. proœm.* subjuncto, distingvendum esse inter *Socinismi initium & complementum*. Hoc enim accedente *Socinus* primatum fuit nactus. Atq; nunc Religio vel potius impietas *Sociniana*, superaris, ceu loquitur *vitæ Wiffow. autor p. 227*, pacatæque domi rebus, è parvis scintillis in magnam jam erumpebat flammam, & quaquaversum serpebat-cunctis caput opponere ausa-eratq; tempus illud viris ac armis spiritualibus, (utinam non perverfis) scriptis nempe, quæ totum jam pervaserant orbem, exercitissimum. Quod si nominatim præcipuos sectæ illius in *Poloniâ* asseclas cognoscere placeat, eos pariter exhibitos reperimus *p. 227*, nempe 3. *Lubienietios*, 3. *Stoinios*, *Smalcium*, *Lucinium*, *Calissium*, *Nicicicum*, *Twardocblebium*, *Moscropium*, *Goslavium*, *Radecios*, *Christoph. & Dan. Rudnicios*, *Ostorodos*, *Vaidovios*, *Volkelium*, *Pistorium*, *Pisecium*, *Crelicium*, *Prypsa-*

Prypcovium, Rypnovium, Slichtingium, Stegmannos, Gierichium Venetianum, Prætorium Lebocki, Rynievicos aliosque. Qui autem nobilium isti fidei addictorum audire vult nomina, adeat *Lubieniecium* in *Vindiciis* apud *Sand. p. 281. seq.* Maximum conatibus hominum illorum adjumentum præbuit erectum à *Jac. Sieninio Racoviae*, cujus Toparcha erat, circa *ann. 1602*, artium liberalium Gymnasium, (Rectores Præceptoresque ejus recensentur *ibid. p. 229.*) tantum brevi florem adeptum, ut ad millenarium plerumque pertingeret numerus informandorum, inter quos Evangelicorum etiam atque Pontificiorum quorundam nobilium liberi fuisse traduntur. Pertinet huc quodammodo, quod Palatinus Lublinensis, Pontificiæ Religioni addictus, filium suum natu maximum informandum tradiderit *Wissowatio* sæpè nominato strenuo Socin., qui postea depositâ spartâ illâ, itinere in Bataviam, Angliam atque Galliam instituto, religionem suam aliis instillare, atque publicè in Academiis proponere ausus est. Ast non diuturnum fuit præcox illud ex flore Gymnasii Racoviani ortum gaudium. An. nimir. *1638.* Templum, Gymnasium atque Typographia, decreto *Warsaviæ* in Regni Comitibus factò, Sociniani sunt erepta, Pastoribus, Professoribus ac Præceptoribus infamia notatis proscriptionisque. Occasio rei fuit *Studioforum* quorundam protervitas, qui ligneam Crucifixi imaginem extra oppidum sitam lapidibus fregere, ceu loquitur *Autor vite Wissowatii p. 233*, quo factò Doctores Socin. tanquam perpetrati facinorosi Auctores sunt habiti. Accensent alii causis infortunii Socin. librum blasphemum sub titulo: *tormentum Trinitatem ex Throno expellens.* Uno tamen actu illo Socinianismus ex integrâ Poloniâ haud fuit relegatus, quia adhuc *an. 1639.* *Wissowatius*, nondum Ecclesiastes, jure privilegii Equæstris ad Comitibus *Warsaviensia* se contulit, & tam cum *Romano-Catholicis*, quam *Evangelicis* de Religione disceptare ausus fuit. Interim *An. 1644.* Templum *Kissilinense*, & vicinum *Brestense* eversum est, *Georg. Czaplicio Kisselini* Domino accusato, quod blasphemias *Arianas* *Racovia Kisselinum* transferre *Ministrosque ac Præceptores Racovienses* proscriptionis ac infamiae apud se fovere auderet, graviterque propterea multato, quin & exercitio religionis *Czaplicii* in ditionibus ipsorum interdicto; quamvis *Wissowatius* nihilominus ibi spretis omnibus periculis, munia sua (erat enim tunc constitutus ibi Ecclesiastes) obiisse l. c. ac in post sequentibus referatur. E-
didit

didit interea *Jon. Slichtingius* Confessionem suam, sed illa *Warsaviae* per carnificem igni tradita, autorq; ejus cum infamia proscriptus fuit. Demortuo *Vladislao* Rege, *Cosacci* Poloniam invadentes, erga *Socinianos* præprimis crudeles semet religionis ergò exhibuerunt, ita ut *Wissowacius*, *Lublinensi* terrâ, in quâ interim Pastor constitutus erat, ad tempus relictâ, in *Borussiam* non procul à celeberrimâ *Gedanensium* Republ., *Straßinium* nempe, *Pauli Iwanicii prædium*, ubi etiam *Ruarus* tanquam *Ecclesiastes* *Socinianus* degebat, se contulerit, quamvis tumultibus in Regno cessantibus, eodem sit reversus an. 1639, suorumque jussu Pastorem *Racovianorum* incolarum, qui in loco vicino *Radaflow* tunc congregabantur, egerit, donec demortuâ loci Patronâ illud quoque templum *Socinianis* adimeretur. An. 1655, cum Rex *Sveciæ Carolus Gustavus* integram ferè *Poloniam* occupasset, turba rusticorum prædatrix à *Sacrificulis* incitata, *Arianorum* bona invasit domusque diruit. Quo facto multi ex illis fugâ salutem quærentes, cum vicinas terras, *Silesiam* & *Hungariam* petere ob prædones securum non esset, *Cracoviam* se contulerunt, libertatemque religionem suam exercendi à *Gubernatore* t. t. *Sveco* nacti, conventibus institutis scripturam suo modo explicare aggressi sunt, quorum ope *Slichtingius* (interea reversus) magnam partem *Commentariorum* suorum confecit. Sed occupatâ in quartâ obsidione à *Polonis* iterum an. 1657. *Cracoviâ*, *Sociniani* quidem ad loca pristina reversi sunt, verum anno sequente in *Comitiis* regni adversarii ita contra eos insurrexerunt, ut congregatio, quæ centum annis in illo regno habuit domicilium, prorsus inde extirpata sit, dicente Autore *vica Wissow. l. c. p. 248*, ubi Regis *Johannis Casimiri* edictum contra *Socinianos* verbotenus affertur, unde sequentia lubet excerpere: *Si quis talis inventus fuerit, qui sectam hanc Arianam in Dominiis nostris, cum Regni, tum Magni Ducatus Lithuaniae, & Provinciis eius annexis, ausus fuerit profiteri, spargere vel prædicare, -- sine ullâ dilatione per Capitaneos, (ita vulgò dicuntur Satrapæ) nostros & officia eorum, pœnâ capitis affici debet, sub privatione Capitaneatus.* Concessum tamen iis, qui abire vellent, ad vendenda bona sua, in his *Comitiis* trium, in illis quæ 1659. celebrata sunt, duorum (conf. *App. Hist. Reform. Pol. Lubienicci p. 294*) annorum spatium, prohibito interea religionis exercitio. Hoc facto magna eorum pars vel ad *Pontificios*, vel *Calvinianos* accessit. Ante discessum indictum, in ædibus *Castellani*

Job. Wielopolski colloquium institutum est, *Wissowatum* inter ex unâ & Pontificios ex alterâ parte. Magnoperè de *Wissowatio* gloriatur Autor Vitæ ejus. Sed cum hoc ipsum talibus hominibus in more positum sit, non opus erit gloriationes illas attendere. Pertinet huc, quando humanitatem Castellani ergâ *Wissow.* nequicquam, ut ait, *invidentibus frementibusq;*, qui eum antebac persequerantur, sacerdotibus; magnoperè deprædicat Autor iste. Verum statim annotat p. 253, eo spectasse humanitatem Castellani, ut *Wissowatum* ad suas pertraheret partes, quod sanè si factum esset, persecutio sacerdotum, ex religionis causa orta, per se cessasset. Cum discessus terminus an. 1660. d. 10. Julii adveniret, unusquisq;, quorsum id commodissimè fieri putabat, se recepit. Pars Borussia, pars Marchiam Brandeburgicam, Silesiam alii, alii deniq;, Transylvaniam Hungariamq; petiere, ex quibus ultimi circiter 500. statim omnibus bonis suis à militibus sunt spoliati, referente eodem vitæ autore p. 255. Atq; ab eo tempore non nisi pauci clam remanserunt in Poloniâ religioni Socinianæ dediti, imprimis duæ quædam ac orphani, nec non quorundâ aliis religionibus jam deditorum uxores Socin. Unde *Wissowatum* hyeme adventante, iterumq; digressus, per anni sequentis hyemem in Patriâ remeavit, relictos eos instruendi erigendiq; animo. Verum non amplius spes affulgebat aliquid pro conservanda religione suâ in Poloniâ efficiendi, cum viri uxorum Socinianarum graviter punirentur, atq; remanentes ad castra Pontificiorum deducerentur. Quod autem non hic quoq; adhuc lateant aliqui ejus furfuris homines, haud asserimus. Qui latius de Socinianorum in Poloniâ rebus informari cupit, adire poterit *Stan. Lubieniecii* libros, *Historia Reformationis Polonica* cum appendice, ubi de iis ex professo tractatur.

§. VI. Viso Socinianorum in Poloniâ fato, ad Transylvaniam pergimus, ubi sedem omnium firmissimam hactenus invenit damnabilis illa hæresis. In vulgus notum est colloquium, *Albae Julie* per 10. dies inter *D. Georg. Blandratam*, *Franc. Davidis* aliosque ex unâ, & *D. Petrum Melium* aliosque Pastores Ministrosq; Ecclesie DEI Catholicae ex Hungaria & Transylvaniâ (sicut vocantur in Rubro editionis *Claudiopoli* impressæ an. 1568) ex alterâ parte institutum. Autor Colloqvii fuit *Johannes Sigismundus*, *Johannis Scepusii* Regis Hungarie Electi filius Transylvaniæ Princeps, qui, ceu in clausula memoratae Disputationis refertur, cum finem jussisset Colloquio impone-

re,

te, significavit: *Majestatem suam Sceniss. DEO O. M. volente, aliter hac de re cogitaturam, quo & Ecclesia tranquillitas permanere, & veritas ipsa Doctrinae clarius elucescere possit: interim tamen orare se serioque committere, ut neutra pars alteram convitiis neque publicè neque privatim proscindat -- Ceterum se quoque ultrò etiam disputandi, conveniendi, modestè impugandi cuilibet provinciam concedere: suam enim Majestatem Regnum suum liberum esse velle. Wissowatius in narrat. compend. l. c. p. 213, mentione colloqvii istius factâ, de Principe modo nominato dicit: Approbavit eorum sententiam, qui -- in eâ regione Unitarii nominantur, & gaudent sua religionis libertate ab isto Principe firmatâ. Conf. Spanhem. l. c. Autor *Vitæ Wissowatii* p. 256. de hoc viro refert, quod illi jam exuli Transylvaniæ placuerit, quæ religionis, cui ipse addictus erat, præ cæteris regionibus libertate florebat. Cumq; statim post adjunxisset, Principes terræ illius juramento à tempore *Johannis Sigismundi* confirmare solere, quod *Reformatorum, Unitariorum, Lutheranorum ac Pontificiorum* religionem in libertate consuetâ velint conservare, pergit: Ex his Unitariis *Claudiopoli, (cujus Civitatis Athenisq; gubernacula tenent) atque in Siculorum Comitatu in primis eminent.* Qui conscripsit *Vindicias Unitar.* apud eundem *Sandium* p. 268, præter *Claudiopolin* nominat *Thordam*, & sequentia adjungit verba: *Habent (Unitarii) in Transylvaniâ & Siciiliâ plures quam 100. Ecclesias.* Quod in *Hungariâ* quoque *Transylvaniæ* vicinâ pestis *Sociniana* locum invenerit, paucis percipiemus, si audire placet verba Autoris *Vitæ Wissow.* p. 256, ubi, in ipsa quoque, ait, *Hungariâ, præsertim in Baroviensi Comitatu haud paucas numerant Ecclesias.* Ex autoribus citatis circiter 15. earum numerat *G. Arnoldus* in *Der Ritz- und Reher. Historie* P. II. l. 17. c. 13. §. 8.*

§. VII. Nunc in Angliam, uberrimo sectarum proventu notissimam terram, ceu videre est ex *Honorii Reggii* (qui est *Georg. Hornius*) libro de *statu Ecclesiar. Britann.*, tendimus. DN. *Frid. Ern. Kettnerus* in *diff. de Unitariis hujus Seculi* An. 1694. *Lips.* habita, cum de Angliâ ageret & ex *Josepho Hallo* in *Irenico* sect. 23. protulisset, deplorare illum statum ecclesiæ Anglicanæ, utpote quæ per infernalem *Socin. heresin* magnopere angatur, paucaque de *Anticrinariis* commemorasset, seq. adjecit: *Si qui sint, qui plures norint, poterunt eos nobis communicare.* Haud ingratum itaque erit, in amœnissimam hanc insulam aliquantum excurrere. Non detinebimus nos in considerandâ gloriationis *Socinianorum*, quod *Anglorum Ecclesiam* ha-

beant consentientem, vanitate, quam detexit *Petr. Jurius* in *Tract. de Naturâ & Gratiâ* circa finem, nec non in *Representatione Socinianismi* Ep. 5, p. 209. seqq. (vid. *Act. Er. Lips. an. 1688. p. 602. & an. 91. p. 454.*) quia contrarium testantur *Bulli, Whitby, Gardineri* tractatus ante citati. Quamquam hic observandum, quod *H. L. Benthem* in *Engelländischen Kirchen- und Schulen- Staat c. 6. § 4. p. 76.* annotet, quosdam ex Clero Anglicano, hodierno Arminianismo faventes, haud procul abesse à Socinianismo. Verba eius, postquam dixerat, quosdam Anglorum quidem synodo Dordracenæ ex *Jacobi I. Regis* voluntate subscripsisse; verum Ecclesiam Anglicanam nostris temporibus Canones Dordracenos non recipere, sunt sequentia: Dahero man die meisten Bischöffe findet des Arminii Meynung in den 5. Articulis beygethan zu seyn / wiewohl auch nicht gar selten einige mit dem Episcopo und den heutigen Arminianern / den Socinianern nahe treten. Interim idem *Benthemius* in *præfat.*, ubi peregrinationem in Angliam commendaverat, cum §. 8. sibi ipsi objectionem formasset: Angliam apud quosdam Socinianismi suspectam esse; inter alia regerit, non posse hoc dubium, quicquid sit de nonnullis impostoribus ibi reperiundis, aliquem jure deterrere: quoniam non liceat doctrinas ejusmodi in modo laudatâ Regione publicè proferre, neque Sociniani majora ibi, quàm alibi locorum, habeant privilegia. Haud gravabimur, verba ipsius apponere, quando ait: Zu dem thut man auch denen Engelländern Unrecht / wenn man meinet / die Socinianer hätten daselbst grössere Privilegien / als anderswo. Es gibt zwar einige unter ihnen / und haben sich wohl etliche dessen verdächtig gemacht / die sonst vor gute Churhmen (i. e. Viris Ecclesiæ) wollen angesehen seyn; allein öffentlich dürfen sie solche Meynung nicht lehren / und werden / so es offenbahr wird / nicht gelitten. Quantâ verò in impediendo Socinianismi progressu curâ utantur Angli, hisce porro verbis exprimit: Es ist unter andern im Jahr 1640. auffm Synodo zu Londen ein Canon gemacht / worinn bey Straffe der Excommunication, Socinianische Bücher in Engeland zu bringen / zu verkauffen / oder zu drucken verboten worden ist. Ueberdem ist auch allen Studenten und anderen Ordens- Leuten / (die Graduati in Theologia, wie auch dieselige / welche eine Episcopalische oder Archidiaconalische Jurisdiction haben / ausgenommen) verboten / in solchen Büchern zu lesen / welche Bücher auch sollen verbrandt werden. Recentius adhuc

Par-

Parlamenti Inferioris membra apud Regem *W. Iulium* glor. memoriae de editis nihilominus in Regno Angliæ scriptis ejus generis impiis conqvesta sunt, justam erga autores illos vindictâ postulantia; quo sine etiam An. 1697. edictum, certam talibus pœnam interminans, à Rege promulgatum fuit, prout legi potest in *Dn. D. Mayeri Epist. de Controv. Anti-Trinitar. in Angliâ recens agitatis.* item in *G. Arnoldi Kirch. und Ketzer. Hist. P. II. l. 17. c. 13. §. 10.* qui etiam addit ex *Theatro Europ. Tom. V. p. 1209.* quod an. 1646. in Parlamento decretum contra Socinianos & Atheos conjunctim factum sit, capitis pœnam illis dictitans. Statim post idem incarcerationis *Bidelli* jussu Parlamenti an. 1655. factæ, mentionem facit. Non obstante nimirum cura adhibita, certum est teste ipsa Parlamenti querelâ, damnabilem Socini doctrinam altas, proh dolor! licet occultas in Angliâ egisse radices, quâ de re quoque; videri potest *Eduardus in Prefat. Præservativi* (cujus excerpta sistunt *A. E. L. an. 1694. p. 472.*) in quâ de ingenti Socinianorum scriptorum per Angliam dispersorum numero queritur, ut hic fere locum habeat illud, quod olim mundus miratus sit, subito se factum Arianum Nomina, Autorum damnabilem doctrinam scriptis disseminantium, vix apposita reperiuntur, nisi *Sc. 2 §. 10.* nominati *Stephani Clarck.* ut & *Job. Tolandi*, cujus liber *Christianismus mysterii expertus* primum *ἀνομήτως*, deinde an. 1696. adjuncto ejus nomine editus est. Idem confecit librum sub titulo: *Amyntor*, ad certitudinem Canonis N. T. infringendam, cui oppositam esse in Angliâ *Vindicationem Canonis N. T.* à quodam *Nycum* vocato, ex *Basnagii Hist. Oper. Eruditorum*, refert *Dn. D. Mayerus l. c.* Originem Anti-Trinitariæ opinionis in Angliâ reperiundæ, repetere possumus à tempore Concilii Sirmiensis Sec. IV, quâ de re conferri potest *Stillingfleet Orig. Britann. (de quibus vid. Act. Er. l. an. 1688. p. 29.) cap. 4.* Refert enim laudatus Vir, Episcopos Britannicos illi quidem Concilio subscribere coactos fuisse, verum deinde procul dubio, non secus, ac de aliis Episcopis, tempore *Constantii* ab Arianis pressis, constat, Nicenam fidem iterum publicâ professione amplexos esse; cum *Athanasius ad Jovian. Augustum* scribens, nec non *Hieronymus* ac *Chrysostomus* Britannicarum Ecclesiarum cum reliquis harmoniam asserant. Ex recentioribus *Raphael Ritterus Londinensis Anglus D.* edidit Tract. *Brevis demonstratio, quod Christus non sit ipse DEUS qui Pater, nec ei equalis. Quem Wigandus refuta-*

vit libro: *Nebula Ariana* an. 1575, in quo Ritteri tractatus totus continetur, eundem cum Socino consensisse demonstrans. Vid. Sand. p. 85. Circa medium seculi præterlapsi doctrinæ Socinianæ semina ibi sparsit Job. Bidellus, Artium Magister in Universitate Oxoniensi, qui cum Socino ferè consensit, excepto quod Spiritum S. Personam, ac velut Principem quendam Angelorum esse putaverit, referente Sandio in *Bibl. Anti-Trin.* p. 159, idque factum tempore Cromwelli, quo gubernante in Angliâ tot hæreses sunt disseminatæ. Conf. *Brevis Historia Socin.* adjuncta *Gvil. Nichols Responso ad D. Bury Evangel. nudum*, anglicè edita Londini an. 1691. non procul à fine; in specie autem de Bidello, Dn. D. Mayerus in peculiari *Dissert.*, quæ illius vitam, sententiam, nec non scripta edita recenset. Refert ibi inter alia, hominem illum non in carcere, in quem primo à Cromwellio fuerat conjectus, sicut existimat Sandius *Bibl.* p. 159, sed in illo, cui Carolo II regnante mancipatus erat, eum à Cromwellio fuisset iterum dimissus, diem obiisse. Refutavit Bidellum Job. Cloppenburgius, editis *vindiciis pro Deitate Spiritus S.* Ab eo tempore alia quoque in Anglia scripta, ad Socinianismum promovendum facientia, dispersa fuere, v. gr. *Duodecim columnæ infernalium tormentorum projectæ*, quæ occasionem dedere D. Hammondo conscribendi itidem Anglicè tractatum de *Tormentis infernalibus*, juxta *Gvil. Nichols l. c.* Bidellum præter alios, à nomine ipsius teste Sandio l. c. Bidellianos dictos, secutus est Thom. Firmin, Mercator quondam Londinensis, qui castris Remonstrantium relictis, Bidelli errores assumpsit, & variis scriptis circa annum 1690 editis, pro virili propugnavit. Mortuus autem est ille an. 1697, ejusque vita descripta à quodam amicorum an. 1698. Istius nempe impensis atque ope prodierunt tres collectiones scriptorum Socinianorum 1691. 93 & 94 editorum, quorum titulos anglicos in linguam latinam translatos exhibet Dn. D. Mayerus in *Epistolâ citatâ*, ubi legi queunt. Cum autem non hæc solum, sed alia quoque opuscula Sociniana in Anglia edita, quæ in nostris locis haberi vix queunt, in *Bibliothecâ instructissimâ B. Dn. Winkleri, Senioris quondam Hamburg.* vigilantissimi, nunc heu! desideratissimi, favore Filii ipsius gloriæ Paternæ feliciter æmuli, ac Professoris Gymnasilii Hamburgensis solertissimi, Amici nostri dilectissimi, videre mihi licuerit, haud abs re esse existimo catalogum eorundem apponere, versis pariter in linguam latinam illorum, quæ anglicè consignata sunt, titulis. Sunt autem seqq.;

1 Dia-

1. *Dialogus per modum quaestionis & responsionis, concernens Deitatem, Responsionibus omnibus verbotenus ex scriptura S. desumptis.*
2. *Brevis sed clara confutatio doctrinae de Trinitate.*
3. *Vindictio Unitariorum episcopica, contra recentioris Reverendi Autoris (D. Wilh. Sherlock) librum de Trinitate, Londini 1690.*
4. *Responsio ad D. Wallis tres literas, concernentes doctrinam Trinitatis Lond. 1691.*
5. *Ariani vindictio sui ipsius, contra D. Wallis quartam Epistolam de Trinitate 1691.*
6. *Consensus Unitariorum cum Catholica Ecclesia, exhibens exactam responsionem contra Joh. Edwards & exceptiones Episcoporum Chichestrensis, Worcesterensis, ac Salisburyensis, ut & DN. de Luzancy 1697.*
7. *Divina Unitas adhuc semel asserta, seu, Considerationes probaturae, quod DEUS sit una simplex essentia & Pater Domini Nostri Iesu Christi, in Epistola ad amicum 1697.*
8. *Fundamenta & occasiones Controversiae de Unitate DEI & Methodi, quae eandem fuerit tractata & media eandem componendi Lond. 1698*
9. *Vera & antiqua fides de Divinitate Christi explicata & asserta contra D. Bulli Judicium Ecclesiae Catholicae, ann. 1695. (Qui tractatus adjunctus est duobus tractatibus Clarckii §. 10. Sect. 2. commemoratus.)*

10. *Luca Mellieri V. D. M. (sub quo nomine Latet Sam. Crellius, Joh. Crellii nepos) fides primorum Christianorum ex Barnaba, Herma & Clemente Romano demonstrata, defensionem fidei Nicena D. Georg. Bulli opposita Lond. 1697.*

11. *Tractatus duo concernentes Trinitatem & Divinitatem Sancti nostri Servatoris, nempe, 1. humilis inquisitione in Scriptura doctrinam de Iesu Christo, seu breve argumentum spectans ejus Deitatem & gloriam juxta Evangelium. 2. Resolutio objectionum contra doctrinam SS. Trinitatis, una cum terminis Ecclesiasticis huic doctrinae inservientibus. A. 1703. (Simulat Autoris, se credere Trinitatem, sed ludit in vocibus)*

Imò, ne quid deesset scriptorum malorum, damnabilis tractatus: *Platonismus explicatus*, qui gallicè apud Batavos editus erat, quae ratione etiam allegatur à May 1. c., atque dogma S. S. Trinitatis ex Platonismo derivare, (et. frustra, vid. B. Carpovii *diff. de Trinitate Platonica*) laborat, in Anglicum idioma conversus fuit.

§. VIII. Equidem in Anglia non defuerunt quoque defensores SS. Trinitatis, ex quibus nonnulli sub init. §. 7. Sect. hujus nominetenus jam sunt expressi, & plures adhuc restant, ut *Joh. Tillotson* Archiepisc. Cantuariensis, *Gilbert. Burnettus* Episcop. Salisburyensis, *Wilhelm. Sherlock* Decanus Aedis S. Pauli Londinensis, *Robert Southus* D. Theologiae, *Joh. Wallis* Theol. D., *Lue. Milbourne*, *Jonath. Edwards* D. Th., *Joh. Edwards*, *H. de Luzancy* V. D. Minister, *Franc. Gregorii* Th. D., *Edward. Stillingfleet* Episc. Worcesterensis; illorumque tractatus quosdam (quorum etiam nonnulli in *Aët. Erud. Lips.* recensiti reperiuntur,) hic paulo post adscribemus: interim duorum primorum ex istis scripta, à mathevois quibusdā ipsi Socinianismi sunt accusata, licet ab aliis defensa. Quorsum pertinet *Joh. Williams* Vindictio Sermonis Tillotsoni. In primis autem

autem Socinianis animus crevit ex Doctorum Anglicanorum circa explicandum Myſterium SS. Trinitatis inter ſemetipſos controverſiſ; q̄valis non abſq; animorum contentione inter *Sherlockum & Southum* fuit agitata, q̄vamvis *Stillingfleetu* in Tractatus doctiſſimi Ann. 1697 anglicè editi, cui titulus: *Vindicia pro Doctrinâ de SS. Trinitate, unâ cum objectorum nuper à Sociniano ex Scripturâ, Antiquitate & ſanâ ratione, ſolutione*, præfatione, viros illos non in reipſâ, ſed phraſi tantum (interdum tamen ſatis dura) diſſentire, oſtendere conetur; additâ ſeriâ ad vitandas in materiâ omnem captum noſtrum ſuperante, contentioſas Diſputationes, adhortatione, ſolidaq̄ve, q̄vod ipſemet receptæ de SS. Trinitate explicationi inhære gaudeat, conteſtatione. Datâ hâc occaſione, laudatiſſimus vir ex profeſſo commemorat diverſos Doctrinam de SS. Trinitate proponendi modos, q̄vod poſt ipſum fecerunt prælaudatus *D. D. Mayerus* in *Epist. cit.*, nec non celeberrimus *Dn. D. Zachar. Grapius* Collega conjunctiſſimus, in *Diſſert. Controverſias ſelectiores & recentiores de Myſterio SS. Trinitatis* ſiſtente, ubi judicium ſuum de ſingulis breviter ac ſolidè interponit, Ann. 1703 edita. Viſis nempè variis explicandi modis, q̄vintuplicem inter Anglos defendi Trinitatem, commenti ſunt Sociniani, referente *Stillingfleeto* l. c.: *Ciceronianam, cujus Patroni per tres Perſonas exemplo Ciceronis tres tantum diverſas relationes intelligant: Cartèſianam, q̄vâ tres infinite mentes ſeu Spiritus unum DEum conſtituere dicantur; Platoniam, q̄vam profitentes tres divinas & coæternas Perſonas, dignitate, potentiâ & reliq̄vis Attributis ſuis ſibi invicem ſubordinatas admittant; Ariſtoteleam, in q̄vâ unum eſſe ſiatuant DEum, q̄vonia tres divina Perſonæ eandem numero ſubſtantiam conſtituant: & deniq; Trinitatem vulgi, b. e. pigrorum quorundam hominum, qui breviter dicant: Myſterium eſſe Trinitatem, quibus verbis Autores *Act. Lipſ.* mentem Episcopi prælaudati breviter exprimere aggreſſi ſunt, Ann. 1698. p. 496. Ad primam autem claſſem refertur *Job. Wallis*, docens, Perſonam divinam eſſe reſpectum DEI in relatione ad creaturas. Fundamentum denominationis eſt, q̄via Cicero dixit: Tres perſonas ſe unum ſuſtinere, actoris, rei & Judicis. Ad ſecundam *Sherlockus*. Ad tertiam *Radulphus Cudworthus* in *Genuino Systemate Intellectuali Univerſi*, docens, in DEO eſſe Trinitatem Perſonarum non diverſarum genere, neq; tamen *ejuſdem numero ſubſtantie*; ſed coæternarum, *ejuſdem plane generis ac naturæ*, q̄vo reſpectu iis homouſiam tribui contendit, verum ita, ut non ſint æquales, ſed ſibi ſubordinatæ; unde *ejuſſententiam**

rentiam mollem Arianismum vocant. Ad *quartam Southus*, ubi notandum, talia verba adhibere *Southum*, quæ Sabellianismum involvere videntur, licet illa ex aliorum *Southi* verborum collatione ita explicet *Stillingfleetus*, ut haud diversa sit ipsius sententia ab ea, quæ inter Theologos Orthodoxos recepta est. *Vid. A. E. L. l. c. p. 499.* Ad *quintam* refertur *Luzancy*, nec non *Franc. Gregorii. Dn. D. Mayerus* quinto loco recenset sententiam *Hookeri*, in *Politiâ Ecclesiasticâ* propositam, qui defendere à Socinianis dicitur *Trinitatem Proprietatum*, imò & *Contradictionum*, quia asserat quidem, Personas Divinas constitui per Proprietates relativas: *esse à nullâ Personâ, esse à Patre, & à Patre Filioque procedere*; verùm sententiam suam non satis explicet. Nam per proprietates Personæ etiam distinguuntur, ut evitemus confusionem Sabellianam. Equidem certum est, cavillationes Socinianorum, ex nasuto rationis dictamine provenientes, nihil nos movere debere; interim negari nequit: eos, qui ad ultimam classem pertinent, si terminos ab Ecclesiâ receptos retinere haud consultum judicant, præter rem timidos esse, neque sufficienter causam receptionis terminorum illorum ab Ecclesiâ factam perpendisse, vid. *suprà Cap. I. §. 4*; illos verò, qui sub reliquis classibus conspiciuntur, rationi suæ nimium quantum in rimando hoc tremendo mysterio fidere. Utinam vero ipse *Bullus*, quem allegavimus *Sect. II. §. 10*, magnisque communiter recteque extollitur laudibus, libri allegati cap. 4. non defenderet subordinationem *Filii DEI* ad Patrem; quoad hoc ipsum meritò castigat⁹ à *Leydecker*, quem citat *Kettnerus l. all. §. 12*. Calvinum ob vocem *αὐτοθεῖο* *Bullo* vapulantem, eo in passu jam defendit *B. Carpzov. jf. in lib. symb. p. 83*. Sana Theologia tã eò nos ducit, ne *ultrâ modum philosophari* in re planè incomprehensibili conemur; ex quo principio Scholasticorum subtilitatibus de modo Generationis Filii DEI per intellectum, & Processionis Spiritus S. per voluntatem (cujus generis quoque illa est hominis fanatici *Petr. Poireti* in *append. tractatus de Eruditione p. 435*, quando ait: *quod Pater sit fruendi desiderium Divinitati essentialis; Filius imago viva & lux Divinitatis, Spiritus verò S. amor ejus, fruitionisq; letitia & acquiescentia essentialis*) aures præbere recusat, vid. *2. Cor. X, 5. Ephes. III, 20*, confer. eã de re *D. Strauchii Breviar. p. 93. defin. 35. Quesstedt. c. 9. qv. 9. p. 387*; quàm ut per sanas receptasque loquendi formulas suspicionem collusionis cum *Anti-Trinitariis* omnium generum evitemus. *2. Timoth. I, 13. 1. Tim. VI, 3. seq.*

§. IX. Ex scriptis DD. Anglicanorum jam ante memora-
torum sunt sequentia.

1. Joh. Tillotsonii Sermones concernentes Divinitatem & incarnationem Sanctissimi nostri Servatoris.
2. Burnetti concio, concernens Deitatem & mortem Christi. (A. E. 1691. p. 213)
3. Sherlocki vindicatio Doctrinæ SS. Trinitatis & Incarnationis Filii DEI, ad notas breves in Symbolum S. Arhanasii, & succincta historia Unitariorum s. Socinianorum.
4. Southi varii tract. contr. Sherlock.
5. Wallisi tres conciones & 8. literæ de Doctrinâ SS. Trinitatis.
6. Milbournæ Mysteria religionis vindicata s. Filiatio, Deitas & satisfactio Salvatoris asserta contra Socinianos aliosq; cum observationibus in nonnullos recentiores illorû libellos.
7. Jon. Edvardi Præservativum adversus Socinianismum, demonstrans oppositionem planè directam inter illum, & religionem à DEO in S. Scriptura manifestatam (A. E. an. 94. p. 472.)
8. Joh. Edvardi Socinianorum Symbolum, s. perbreve examen professionis & Doctrinæ Socinianorum, quo demonstratur, vergere eandem ad religionum omnium everisionem & Atheismum, unâ cum antidoto adversus eum.
9. Luzancii aliquot Epistolæ de Doctrinâ Trinitatis, Lond. 1696. (A. E. 96. p. 164.)
10. Gregorii Doctrina SS. Trinitatis, non explicata quidem, confirmata tamen variis S. Scripturæ locis.
11. Stillingfleeti tractatus §. antec. jam nominati, integer titulus sequens est: Vindicatæ pro Doctrinâ de SS. Trinitate, unâ cum objectorum nuper à Sociniano ex Scripturâ, antiquitate, & sanâ ratione, solutione: nec non præfatione, diversos doctrinam de Trinitate proponendi modos, & finem ad quem Socinianismus collineat, concernente.

§. X. Pergimus ad Bataviam, ubi hodiè maximam quoque sectarum frequentiam esse, experientia testis est. Non sunt quidem integri cœtus sub Socinianorum nomine ibi noti; quia sc. tale privilegium iis non concessit Magistratus; verum, quod sub *Mennonitis* atque Remonstrantibus lateant, jam indicatum est §. I. *hujus sect.* Equidem, quod planè libera antehac fuerit terra Batava ab omnibus Anti-Trinitariæ sententiæ fautoribus, asserere nolumus; scientes, *Hermannum van Vleckwyck*, à *Sandio Bibl. p. 60.* memoratum, an. 1469. ob disputationem *de vulgò recepta Trinitatis opinione*, cum Fratre *Cornelio* habitam, ibi combustum esse: interim tamen certè latius diffeminatus est error, cum ex Polonia duo strenui Sociniani, nempe *Christ. Osterodus* & *Andr. Voidovius* illuc venirent an. 1598. Non defuerunt enim tum, qui istis aures commodarent, inter quos Calviniani *Jac. Arminium* recensent, quâ de re nos hâc vice judicare nolumus. De *Conr. Vorstio* res non est neganda, quem in Belgio, Jacobo I. Rege Angl. cooperante à Professione exclusum, tanti æstimarunt Sociniani, ut etiam in synodo an. 1600. habitâ concluderint, cum ad *Gymnasium Luchovisianum regendum* vocare, ceu testatur *Sand. Bibl.*

Bibl. Anti-Trin. p.98. sequentia adjungens: *in quam estimationem Unitariorum scripta habuerit, palam esse.* Status a. Hollandiæ post acceptum Leydensium Theologorum judicium, Socin illos relegarunt, qui contra Decretum Relegationis Apologiam ediderunt; libri autem eorum combusti sunt. Anno 1639. *Georgius Racovius Princeps Transylvania Epistolam Job, Sartorii an.38. d.24. Julii ex urbe Amstelodamensi ad Adam, Francum Claudiopolin datam, in Hollandiam remisit, ex quâ patuit, exules illius sectæ Polonos cogitasse semet eò conferre, Remonstrantibus ipsos pro fratribus recepturis. Sed eodem anno Clerus ab Holland. Statibus per scriptum, Remonstrantia dictum, petiit, ut severis mandatis malo irruenti se opponerent, speciatim etiam librorum ejusmodi impressioni atqve venditioni. Tùm factum est Decretum Sociniani adversum. Sed postea, cum rigor cessaret, hi homines nihilominus conventus habere cœperunt, & libros in bibliopoliis publice vendere, sicut e. g. *Volkellii* libri, licet a 1642. Amstelodami combusti essent, Roterdami tamen an.1649. in ipsa belgicâ lingvâ editi sunt. Sed tùm An.1653. Decretum rigorosius factum est, quod verbotenus extat apud *Benthem.* l. c. p.885. In eo decernitur, quod illi Socin., qui conventus habeant, tanquam blasphemi & pacis perturbatores ex Batavorum ditionibus sint relegandi, impressores autem librorum talium blasphemorum 3000, & Venditores 1000 florenis multandi. Hoc edictum cum effectui esset datum, non ausi sunt Sociniani publicos conventus adornare; apologia tamen illi per Equitem Polonum, quem *Slichtingium* esse existimant, opposita fuit. Si quis nomina *Socinianorum*, qui in Hollandiâ aut nati sunt aut ibi vixerunt, præcipuorum, videre desiderat, conferre poterit eundem *Benthemium* l. c. p.890. seq., ubi inter adductos notissimi sunt *Johannes Socinus* (s. *Sartorius*) Polonus, qui proscriptus ex patria, ad tempus ibi vixit, licet in patria tandem mortuus sit, nec non *Wissowatius*; sicut ex Arianis apponuntur *Sandius* ac *Felbingerus*. Nescio tamen, quomodo *Adam. Boreel.* inter Socinianos Arianis distinctos referri potuerit, cum Separatistis veniat accensendus, juxta ea, quæ allata sunt ib. p.895. *God. Arnoldus* in der Kirchen- und Reber. Historie P.II. l.17. c.13. §.11. ex *Croesii Hist. Quakerismi* l.3. p.496. addit, quod Clerus Holland. an.1664. congregatus, à Statibus renovationem decreti mox memorati expetierit: sed tunc temporis responsum acceperit, propter alia negotia tempus sibi ad hoc ipsum non suppetere. Illud cer-*

tum est, satis magnam impis indulgeri licentiam, ceu l. ex eo patet, quod integra *Bibliotheca Fratrum Polonorum* Irenopoli, 1656, reverà Amstelodami an. 1668, impressa sit, juxta Sand. l. c. p. 79, vid. & p. 258. in *vita Wiss.* Magnopere de licentiâ illâ libros quosvis edendi, quæ etiam Biblia protrusit à *Dan. Brenio* conspurcata, conquiritur F. Ullr. Calixtus *Diss. de Æterni Patris æterni Filii divinitate* §. 13, seq. verbis: *Usurpata quidvis sine censurâ edendi & divulgandi licentia sic ibi invaluit, ut etiam ipse Sacra Scripturæ Codex corrupticem editoris subierit manum, Biblia intelligo Amstelodami an. 1664. edita, Sociniani Dan. Brenii Annotationibus deturpata, multisque magis nocituris quàm profuturis accessionibus locupletata. Oucinam ista sic corrupta Biblia lucem nunquam vidissent!* De incremento, quod cœpit secta pestilentissima, testatur præter alios *Dav. Knibbe* qui compendium edidit Socinianismi confutati *Hoorneckii*. Eodem tendunt, quæ affert *H. L. Benthemius* in *Hollandis. Kirch. und Schulen. Staat* p. 6. quando ait: *Ich muß bekennen, daß es all schwer sey, die grosse Religions. Freyheit in Holland mit den Regeln der Schulen Christi zu vereinigen.* Cum itaque paulo post retulisset, Socinianos sub nomine Mennonitarum doctrinam suam audacter profiteri, quin & quæsitos à professione Socinianismi non abhorreere, hanc addit epicrisin: *Ich meyne, es sey eine sichere Mittel. Strasse zwischen dem Verfolgen mit Feuer und Schwerdt, und zwischen der Verwilligung, daß gottlose Lehre öffentlich getrieben werde.*

§. XI. In *Galliâ* tempore persecutionis Reformatorum ab hoc Rege excitatæ, non defuere sub eorum numero clancularii Socinianismi propagatores, prout refert in *Repræsentatione Socinianismi* sub initium *P. Jurii*. Sic in *Pictonibus* quidam eam ob causam Ecclesiasticis munere fuit privatus, atque nonnulli alii in *Andegavensi* provinciâ detecti sunt. Et tales quidem universalis Reformatorum ex *Galliâ* proscriptio, ad minimum maximâ ex parte, fugavit: verum neque Pontificius Clerus ab hac lue planè mansit liber. *Daniam Sveciamq;* peste Socinianâ inficere, suisque fociis in illis, vel aliis, Regibus illarum subjectis, terris sedem acquirere tentavit *Stan. Lubienicius*, cum Polonia eosdem severo mandato ejiceret. Vid. *vita ejus, Hist. Reformation. Polon.* præfixa. Nimirum per aliquod tempus in *Pomeraniâ* commoratus fuit, Tractatus pacis Svecos inter ac Polonos expectans, ubi cum variis Regis Magnatibus commercium incepit literarium, nec non cum ipso Rege A. 1657. collocutus est, quavis data occasione pro Religione suâ verba faciens. Speciatim,

tim, quomodo Comitem Slippenbachium Elbingæ degentem ad suam sollicitaverit impiam fidem, l. c. legi potest. Vigilarunt interim ibi locorum pro orthodoxia Theologi, inter quos ceu primarius nominatur *Job. Micralius*. Spe itaque suos huc transportandi non affulgentem, *Daniam* ingressus est idem *Lubieniecus*, ibique in colloquium *Regis* ob peritiam status variasque, quas ex commercio literario habebat, relationes admixtus. Nihil tamen ille respectu receptionis Socin., quam se connivente posse eos *Altenavia* habitare, seorsim *Lubieniecio* dixit. Interim *Autor vite* modo citatus, non intermittit more Sociniano gloriari, quod *Rex*, quotiescunque *Lubieniecium* in aula conspexerit, relictis ceteris, eum, propius ut accederet, compellere, & de Religionis capitibus imprimis colloqui solitus fuerit, timentibus Theologis, ne *Rex* fieret *Arianus*. Qualem autem libertatem *Altenavia* obtinuerint, ex propria patet autoris illius in paulò post sequentibus relatione: quod ipsius *Lubieniecii* funus ibi legitimo prohibuissent *Concionatores sepulchro*, nisi jam in templo *Altenaviensi* emptum fuisset:

§. XII. Ex celeberrimâ *Borusorum* Urbe *Dantisco* prodiit jam ante memoratus *Dan. Zwickerus*, Medicinæ D., qui An 1678. *Amstel.* obiit. Ex eodem loco oriundus fuit *Matth. Radcius*, primum ibi Secretarius (juxta *Sand. Bibl. p. 84.* Syndicum eum fuisse dicit *Arnoldus Kirchen- und Reher. Hist. P. II. l. 17. c. 13. §. 16.*) post Pastor inter Socinianos. *Martinus Ruarus* quoque *Krempâ-Holsatus*, cum *Altorffio* ob hypotheses Socinianas expulsus esset, post Rectoratum *Racoviensem* Pastor Socinianus fuit *Strasfina* ad *Gedanum*, referente *Sandio Bibl. p. 114.* Verum in *Actis Er. Lips. a. 1683. p. 21.* ubi excerpta sistantur ex *Cent. secundâ Epistol. Ruari*, expressis verbis affirmatur: quod *Ecclesia ministri munus inter suos nunquam gesserit; sibi tamen haud potuerit temperare quò minus errores suos disseminaret*: unde & suis concionari fuit solitus. Cum igitur illud *Gedani*, ubi sibi post varias migrationes per *Germaniam, Daniam, Angliam, Belgium, Galliam, Italiam*, maximè autem *Poloniam*, factas, tandem domicilium legerat, effectui quoque dare haud intermitteret, urbe excedere iussus est, (atque tum *Strasfinii* degit) cum *socero suo Mart. Voffio*, qui vendebat libros Socinianos, *Flor. Crusio D. Medico*, *Dan. Zwickero*, & *Ladebachio Secretario*, nec non *Wernero Büttelio* Tonfore. Alii Sociniani cives innoxii in urbe remanserunt, informationi Theologorum commendati. vid. *Hartknocks Preussische Kirchen. Hist. l. 3. c. 9. p. 824.* Postea tamen *Ruarus* à *Polonia Regibus Vladislao & Johanne Casimiro* inter Ministros cooptatus, libertatem hoc ipso, ubi vellet, commorandi & sacra sua peragendi, natus

ctus est. Inter Reformatos *Joach. Stegmannus* Pastor Petrinus in eadem civitate, Socinianis favit. Detectus itaque à munere fuit depositus; verum apud Socin. iterum primò Rector Gymnasii Racoviensis, ac deinde Pastor Claudiopolitanus factus, mortuus an. 1632.

§. XIII. Quoad Germaniam nostram dulcissimam, durante adhuc religionis libertate Socinianorum in Poloniâ, doctrina illorum nonnullos reperit fautores, ceu testantur exempla Apostatarum Saxonum *Job. Someri* (qui tamen *Davidis* affecla fuit) Pirnensis Misnici, *Job. Volkeli* Grimmensis, *Christ. Osterodi* Goslariensis, *Valent. Smalci* Gothani. Vid. *Arnoldus* l.c. & *Sandius* in *Bibl. Anti-Trin.* In *Academia Altorffina* *Ernest. Sonerus*, Medicus & Philos. Crypto-Socinianus, ita se gessit, ut præter alios seduxerit memoratum *Mari. Ruarum*, ut & *Job. Crellium* Francum, qui, ceu in vitâ ejus refertur, fuit quidem per aliquod tempus, quo in *Academia* laudatâ vivebat, Socinianismi fautor, verum vix antè cognitus, quàm in Poloniam abiret, ubi *Racovia* primum Rectoris, deinde Pastoris munere functus est. Senatus autem *Norimbergensis* vigilantiam factum, ut complices illi excedere ditione memoratâ cogerentur, libris Socinianis publicè combustis. Conf. *Epist. Piccarti*, quæ est inter *Epistolas Gudianas* à *P. Burmanno* editas num. 183, & commemoratur in *Act. Er. Lips.* an. 1697. p. 146. *Arnoldus* l.c. §. 12. addit, circiter 30. Studiosos hujus rei ergò accusatos, & cum quibusdam civibus captivitati traditos fuisse, cumque relegarentur, magna ex parte *Jenam*, *Wittebergam* atque *Helmstadium* ad dogmata sua propaganda ivisse; ubi tamen sufficiens adversus malum haustum antidotum reperire potuerunt. In *Silesiam* nonnullos exulum Polonorum se contulisse, jam dictum fuit. Vixerunt autè ibi sub *Lignicensium* & *Bregensium Ducum* protectione, juxtâ vitam *Wissovatii* p. 258. Idem testatur ipsorum Exulum *Epistola A.* 1661. *Cruciburgi* d. 17. Junii ad N. N. exarata, quæ annexa est *Lubienicæ Hist. Reformat. Polon.* cap. 18. Scribunt nempe p. 298: *Cruciburgi* in ditione Ducis *Bregensis* (quæ nunc ab anno 1675. Imperatori Romano paret) maximam suorum partem confedisse, concessâ privatim religionis libertate, ita ut p. seq. Ducis, Consiliariorum, quin & Ministrorum Aug. Confessionis favorem deprædicent. In *Palatinatu Rheni* quoque Elector in nova restauratâ *Coloniâ Mambheim* an. 1663, habitationem exulibus Polonis concessit, quorsum venerunt *Andr. Wissovatus* & *Stegmann* Junior cum familiis quibusdam, & per tres annos ibi vixere. Cæterum cum ore tenus scrip-

ptisque

ptisqve sparsis incolas seducere conarentur, Heidelbergæ iis injunctum fuit, ne posthac cum quoquam subditorum de Religione conferrent; licet de favore Principis ergà Wiffowatium more solito gloriatur Autor vitæ ejus p. 252, quasi ille non hac ipsâ clementiâ (haud secus ac Silesii ante laudati) occasionem ad deducendos ab errore homines quærerere pouterit. Verum mandato illo a proposito suo retractus *Wiffowatius*, accedente belli pestisq; furore cum suis abiit, vid. *ib. p. 258*. Invaserat autem jam ab an 1570. Palatinam Ecclesiam atqve Academiam Heidelbergensem pestis Antitrinitaria, autoribus *Adamo Neusero* ante memorato apostatâ, primò ad Anti-Trinitarios, postea ad Turcas prolapsa, & *Joh. Sylvano*, ob turbas capite truncato. Vid. *Spanhem. Etench. Controvers. p. 140. Hamburgum* ante nominatus *Lubieniecus*, tanquam commodissimum proposito suo locum, ubi degeret, elegit, eodemqve uxorem suam ann. 1662 Sedino adduxit. Tum ab eo cum *Reginâ Christinâ colloquia sacra & sapientius habita, prasente Oratore Casareo aliorumqve Principum, nec non Duce Mecklenburgico, à quo postea invitatus, respectu exulum polonorum benignam declarationem retulit*, ceu refert Autor vitæ ipsius *Hist. Reform. Pol. præfixa*. Verù sicut priora ob eruditionis ejus prudentiæq; *Lubien.* famâ facilè largimur; ita de ultimo non solum eventus, sed etiam consveta in gloriando liberalitas nos dubitare sinunt. Forfan *Autor* ille petitum *Lubienecii* cum declaratione Principis confudit. Per eundem hyperaspisten Sociniani à magistratu urbis Friderici politanæ in Ducato *Holsato* libertatem habitandi, religionemqve privatim in ædibus exercendi obtinuerunt; ast jussu Principis *Holsatiæ* iterum abire coacti sunt. Neqve etiam *Hamburgum* hominem Socinianum ferre potuit. Vigilantibus enim pro veritate Theologis atqve magistratu, urbe excedere jussus est *Lubieniecus*. Cumqve post aliquot annos nihilominus eodem reverteretur, *nimis vigilantem experius est Dominum Edzardii* (intelligit maxime venerabilem *Edram Edzardum*) *Licentiatum Theologiae, qui inde sesto studio id egit, ut cum collegis suis Magistratum incitaret, ut Lubieniecus urbe ejiceretur, quæ verba sunt autoris Vitæ Lubien.*, qui etiam sequentia, in se ex parte, ceu statim dicitur, verissima, sed animo impuro prolata, subjungit: *Dignus qui hic nominetur, gloriatur enim, se autore* (hic potius, cum vana, qualem autor iste intendit, gloriatio à viro ejusmodi pio longissimè absit, substituendum: verè affirmare potest, se & reliquis gloriæ Dei amore commotis Viris cooperantibus) *Lubienecii cum familia à urbe exactum*. Quis nisi impius, non laudaret serium illud, in impediendis Majestatem Dei Trinunius lædentibus opinionibus, à laudatissimo Theologo in celeberrimos quoqve filios (cujus rei inter alia testis est *Dissert. de verbo substantiali Autori Biliter*

opposita DN. *Sebast. Edzardi*, Gymn. Hamb. P. P. ccl.) transplantatum studium. Quod in *Marchiam* quoque *Brandenburgicam* atque *Borussiam*, Electori Brandenburgico, (Glorios. hodie *Russiarum* Regi) subjectam, se contulerint nonnulli Socinianorum exulum, ante audivimus. Jam an. 1576. *Raphael Ritterus* (de quo supra, qui ex Angliâ Regiomontum venerat) scriptum ibi impium edidit, eodem loco nominatum. Circa an. 1640, Socinianismus in terra illa haud parum negotii dedit, seducto inter alios *M. Valent. Baumgarto* Memelensi, Regiomonti degente, qui quidem re comperta, anno memorato doctrinam Socinianam habita oratione detestatus est, verum nihilominus postea ad eandem publicè accessit. Elector v. *Georgius Wilhelmus* non solum librum *Melch. Schafferi*, de quaestione: *Ob Christus aus eigener Krafft von den Todten auferstanden* / per Theologos Regiomontanos refutari iussit, quod præstitit *B. Calovius*; verum etiam accedente Statuum Borussiae de Socinianismi propagatione querelâ, eo ipso anno Edictum contra Socinianos promulgavit; sed hoc eventu, ut non in totum extirpatus sit Photinianismus. Vid. *Hartknoch l. c. p. 489. 593. & p. 647.* ubi adjicit: quod publicus Religionis cultus ipsis nunquã concessus sit. *Conf. & G. Arnold. R. N. R. H. P. II. l. 17. c. 13. §. 3.* qui hæc quoque; §. 4. adjungere haud veretur: *Daß der Socinianismus, sonderlich in diesen letzten Jahren / durch Teuschland unvermerck gar sehr außgebreitet worden / also / daß auch an einigen grossen Höffen woll auch die grössten Ministri demselben zugethan seyn.* Quod quidem, quia ratione tam fidenter asserere audeat *Arnoldus*, ignoramus. Edita quoque est *Epist. anonymi ad Amicum*, in quâ & de quaestione à Socinianis receptione & ejus nullitate tractat. Attendi interim merentur verba *Bentham. ii* in *Englischen R. und S. Staat præf. §. 8*: *Unter dessen / da viele der sogenannten Pietisten an keine gewisse formulam Confessionis wollen gebunden seyn / und die andern einzig und allein bemühet seyn / wie sie den Enthusiasmum und Chiliaismum vertreiben wollen / so schleichen Papillen / Calvinisten und die Socinianer häufig ein. Spectant illuc indifferentiarum conatus, ac speciatim impia scripta, quibus Salvatoris nostri meritum impugnare sub pietatis specie haud verentur Novatores, quale est, ut unum adducamus, *Democriti Christiani* Anno 1700. Fecurū editum sub tit. *Apostolischer Wegweiser* / atque novo titulo: *Evangelische Vorstellung der wahren Rechtfertigung* Anno 1705, ornatum. Utinam omnes & Theologi & Magistratus observarent monitum, quod protulit *Hoornbeekius* summa *Controv. p. 569*: *Quò magis s. clam s. palam, s. proprio nomine s. sub alieno sese quaquava versum ingerit Socinianismus, eo solertius & validius ei omni modo occurrendum, politicè & ecclesiasticè, quodq; utrique inservit, etiam scholasticè, i. e. ut in Academia diligentur instruantur studiosi de malitia & contagio hæresis, -- & quibus argumentis confundi & destrui possit.* Nititur sane monitum illud immota divina Scriptura *Tit. l. 9. 10. 2. Tim. II. 17. 25. IV. 2. seq.**

§. XII. Hæc igitur est, L. B. breviter a nobis rudiqve, ceu vocant, penicillo representata *Damnabilis Socinianismi gangrana*, quam *Faustus Socinus*, præjudicio autoritatis *Patrii* & ingenii sui præstantiæ nixus, non obstante totius Ecclesiæ ac Symbolorum cœmencorum dissensu, licet ad salutem, ipso fatente, necessaria non esset, permittente id, ut suos excitaret atque exerceret ministros, DEO, (vid. *August. l. de vera relig. c. 25. & Calixtus l. c. §. 14.*) omni nisu disseminavit; quæque rationem humanam (quam tamen unusquisque in naturalibus rebus infirmam quotidiè experitur) divini verbi assertis præponere audet. Placuit illa quoque hominibus nonnullis opinione præstantiæ suæ turgentibus; verum iis, qui verbi divini ductum sequentes, DEUM plus facere posse credunt, quam nos intelligimus, nulla hæresis pestilentior aut absurdior apparere potest. Nos spatio delicti, nihil nunc addimus, nisi votum: *DEUS pacis conterat Satanam sub pedes nostros cito!* AMEN.